

Árva művek, avagy kakukktojás a szerzői jogban

Tudományos Diákköri dolgozat

2012.

A szerző jeliséje:

„kakukktojás”

Tartalomjegyzék

Bevezető	3
Történeti ciklus a szerzői jogban	4
Az árva művek felhasználása az angolszász és a magyar szabályozás tükrében	8
A szerzői jog tartalma és tárgya, avagy a váz, amelyre az árva művek szabályozása épül	11
Az árva művé minősülés kritériumai	13
<i>Megtestesülés a külvilágban</i>	13
<i>Egyéni-eredeti jelleg</i>	14
<i>Ismeretlen vagy nem fellelhető szerző</i>	16
<i>A mű nem közkinccs</i>	17
<i>A védelmi idő számításának nehézségei</i>	18
<i>A nyilvánosságra hozatal és a felhasználási engedély kapcsolatának problematikája árva műveknél</i>	19
Részkonklúzió	22
Probléma-felvetések	22
<i>A felhasználók, ill. a szerzők határokon átvéelő érdekei az árva művekkel kapcsolatban – a szerzőség bizonyítása</i>	22
<i>Az árva művek és a plágium kapcsolata</i>	26
A) Lehet-e egy árva művet plagizálni?	27
B) Lehet-e egy árva mű plágium?	31
<i>Az árva művek és az átdolgozás kapcsolata</i>	32
Konklúzió	38
Irodalomjegyzék	40

Bevezető¹

Jelen tanulmány az árva művekkel, valamint az árva művek felhasználására vonatkozó engedélyezési rendszerrel foglalkozik.

Célja az árva művekre vonatkozó hatályos magyar szabályozás vizsgálata, az esetleges hibák, hiányosságok feltárása mellett. A tanulmány választ keres továbbá arra a kérdésre, miért nem teljes a szerzői jogi védelem az árva művek fölött, valamint melyek lennének a védelem kiterjesztésének, illetve csökkentésének alternatívái, és ezek milyen következményeket vonnának maguk után.

A kérdés megválaszolásához a tanulmány röviden áttekinti a jelenlegi szabályozási szint történeti előzményeit abból a szempontból, mely korban mely jogág alá tartozott a szerzői jog és milyen védelmi eszközök álltak rendelkezésre a jogosultságok érvényesítésére. Az árva művekre vonatkozó jelenlegi szabályozás bevezetésével egy hosszú ideje tartó történeti ciklus ért körbe, amelynek zárókövét képezi a hatályos szabályozás. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a ciklikus folyamat körbeérésével teljessé vált a szerzői jogi védelem a művek felett.

A tanulmány gyakorta alkalmazza a magyar és az angolszász szabályozás összevetésének módszerét, alapvető vizsgálati tárgya azonban a magyar szabályozás. A magyarral való összehasonlítás alapját – tekintettel a két szabályozás közötti hasonlóságokra, illetve a tényre, hogy az angolszász rendszerben csak Kanadában van önálló és működő árvajogi szabályozás - elsősorban a kanadai rezsím szolgáltatja.

A tanulmány hangsúlyt fektet a szerzői jog kétarcúságára, kettős jellegére.

A tanulmány foglalkozik az árva mű fogalmi kritériumaival, az „ismert szerzős” művekkel közös kritériumokból kiindulva egészen a kifejezetten az árva művekre jellemző tulajdonságok kibontásáig. Ennek keretében a tanulmány vizsgálja az árva művek kapcsolatát az olyan szerzői jogi intézményekkel, mint a közkincs, a védelmi idő, illetve a nyilvánosságra hozatal. E körben a tanulmány feltárja az árva művekre vonatkozó jogforrások szóhasználatának értelmezési lehetőségeit is.

Ezt követően a tanulmány három, a magyar jogirodalomban eddig kevésbé reflektált problémát vet fel: megvizsgálja a szerzőség bizonyításának lehetőségeit, valamint az árva művek és a plágium, ill. az átdolgozás intézményének lehetséges kapcsolódási pontjait.

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Faludi Gábornak, valamint Gyenge Anikónak a munkám során nyújtott értékes segítségükért.

Történeti ciklus a szerzői jogban

A szerzői jog hosszú fejlődésen ment keresztül megjelenésétől napjainkig. A szerző és a műve közötti kapcsolat, a védelmi szint és a védelmi eszközök koronként eltérő formában nyilvánultak meg.

A dolgozat témájának szempontjából célszerű röviden áttekinteni a szerzői jog történeti fejlődését. Az áttekintés alapját az adja, mely területre tartozott az egyes korokban a szerzői jogi védelem, illetve milyen eszközökkel volt érvényesíthető a szerzői jogosultság.

E tekintetben egy napjainkban körbeérő ciklust figyelhetünk meg.

A szerzői jog kezdetben nem –kizárólag – a magánjog alá tartozott.² Hosszú, a közjog által uralt, illetve a közjog dominanciájával kísért fejlődés során került a magánjog kizárólagos hatósága alá és vált azon belül önálló jogággá, a közlemúltban pedig – az árva művek révén - ismét átfedésbe került a közjoggal, szűkebben a közigazgatási joggal. Hozzá kell tennünk azonban, hogy ez a közjogi jogviszony a magánjogi jogviszony konstruálása céljából jön létre és a magánjogi felhasználási szerződés mintáját követi.

A szerzői jog kezdetben jogi értelemben még nem létezett, habár az alkotói tevékenység megjelent.³ Az ősember barlangrajzának is volt mai értelemben vett „szerzője”, alkotója, de ekkoriban a művek létrehozásánál nem kifejezetten maga az alkotás, hanem az ahhoz kapcsolódó különböző funkciók, célok domináltak.⁴ Emiatt nem beszélhetünk a mai értelemben vett szerzőről sem, aki az alkotás kedvéért alkot.

Idővel a szerző és a műve közötti kapcsolat elismerést nyert. Az antik világban már szankcionálták a szerző „jogának” megsértését, de nem jogi, hanem erkölcsi eszközökkel.⁵ Az idézőjelet az indokolja, hogy az ókorban a szerzői jog mai formájában még nem létezett.⁶ Az ókori Keleten a szerzők anonimitása érvényesült, Görögországban az alkotás egyet jelentett a „fellelés” folyamatával:⁷ az alkotó nem önmaga ötlötte ki a történeteket, kezét a múzsák vezették. Az antik görög dráma- és eposzírásban a hangsúly magán a cselekményen volt, amelyet az esetek többségében a mitológiából merítettek. Ez szintén alátámasztja a szerző személyének másodlagosságát, és a hitet a múzsák közbenjárásában az alkotói folyamat terén. Ebből logikusan következik az ókori görögök azon felfogása, mely szerint a létrejött mű (mai

² Helmut Coing: Europaisches Privatrecht 1500 bis 1800, Beck, München, 1985, 221.o.

³ Csécsy György: A szellemi alkotások joga, Novotni Kiadó, Budapest, 2002, 12. o.

⁴ Lontai Andre– Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Lajos: Magyar polgári jog, Szellemi alkotások joga, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008, 13. o.

⁵ Lontai Andre– Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Lajos: Magyar polgári jog, Szellemi alkotások joga, 13. o.

⁶ J.A.L. Sterling: World Copyright Law, Sweet & Maxwell, London, 2003, 7.o.

⁷ Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2008, no. 3. 59. o.

szóval) közkincs, hiszen a mitológiának nincs szerzője, a szóban forgó alkotó pedig nem tett mást, mint a múzsák által sugalltatot papírra vetette. A szerző perszifikációja Homérosztól és Hésziodosztól figyelhető meg.⁸

Az ókori Rómában a szerző már rendelkezett bizonyos „jogokkal”, a mai személyhez fűződő jogok elődeivel. Ez magában foglalta a nyilvánosságra hozatal jogát (ezt követően a mű közkincsnek számított), a szerző nevével kapcsolatos jogokat, valamint az integritás jogát. A szerző nevével kapcsolatos jogok pozitív és negatív joggá ágaztak szét; előbbi a névfeltüntetés jogát, utóbbi azt a jogot jelentette, hogy a szerző nevét ne tüntethessék fel nem hozzá tartozó művön. Ez utóbbi mai gondolkodással furcsának tűnhet, ám nem szabad megfeledkeznünk a szerző és műve közötti kapcsolat elismerésének kezdetleges szintjéről, valamint arról a szokásról sem, hogy amikor a szerzők művüket ajándékba adták vagy küldték valakinek, gyakran nem tartották szükségesnek nevük feltüntetését.⁹ A fenti három „jog” azonban az ókori Rómában inkább társadalmi elvként funkcionált, mint a mai értelemben vett jogként.¹⁰ A római jog *persona* kategóriája ugyanis a fizikai értelemben vett emberre vonatkozott, és a személy minőség a státusokkal összefüggésben merült fel.¹¹ Így szükségszerűen nem beszélhetünk olyan kimunkált szerzői jogról, amely a szerzőt, mint személyt védte volna. (Az általános személyiségi jog Gierkénél merül fel először; a szerző későbbi személyhez fűződő jogai is ebből származtathatók.)

Az ókori Rómában jogsértő magatartás leggyakoribb formája, a plágium erkölcsi kategória volt. A *plagiatum*¹² szó eredetileg emberrablást jelentett rabszolgává vétel céljából¹³; emellett azonban „gyermekrablás” értelemben is használták.¹⁴ Ebből fejlődött ki a szerzői jogban használatos plágium kifejezés. A szó eredete jól mutatja, hogy az ókori Rómában megjelent a szerző és a műve közötti kapcsolat, mely eszerint leginkább a szülő és a gyermeke közötti kapcsolathoz hasonlatos. Az anyaság teremtés; ugyanúgy, ahogy az alkotói folyamat. Előbbinek eredménye a gyermek, utóbbinak a szerzői mű, a „quasi gyermek”.

Az ókori Rómában azonban nem beszélhetünk még szerzői jogról, mert a vagyoni oldal jogosultságai többnyire hiányoztak. A szerzői mű pedig nem ritkán *accessio*-nak számított az

⁸ Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban, 3.60. o.

⁹ Pecz Vilmos (szerk.): Ókori Lexikon, Franklin Társulat, Budapest, 1902, I/2. kötet, 1050. o.

¹⁰ Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban, 78. o.

¹¹ Pokol Béla: Középkori és újkori jogtudomány, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2008, 156. o.

¹² Digesta 48, 15.

¹³ Pecz Vilmos (szerk.): Ókori Lexikon, II/1. kötet, 514. o.

¹⁴ Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban, 75. o.

őt hordozó földolog mellett¹⁵, így annak tulajdonjoga a hordozó tulajdonosát illethette az accessio cedat principali¹⁶ elve alapján.

A középkorban a szerzői jog a közjog területére tartozott. A védelem korporális volt: a művet illette, a védelmet megvalósító jogokat nem a szerző, hanem a mű felhasználására privilégiummal rendelkező kiadó vagy nyomda gyakorolta.¹⁷ A privilégiumokat – szerzői jogi jogszabály híján – privilégiumlevelekben rögzítették a nyomdák, kiadók számára.¹⁸ Ennek példája az az 1469-es velencei privilégium, amely a dokumentumban meghatározott művek nyomtatásának jogát a város területén öt évre ünnepélyes hangnemben egy Johannes mester nevű nyomdászra ruházta.¹⁹ A piac ilyen módon, privilégiumokkal való szabályozása a piac felügyelhetőségének megteremtését és a cenzúra biztosítását szolgálta.

Kérdés, vajon az ókori eredetű „quasi gyermek” felfogás, a szerző és a mű közötti kapcsolat kezdetleges szintű elismerése vajon hová tűnt a középkorban? Bizonyosan nem foszlott semmivé, tekintve, hogy bizonyos esetekben a szerző is kaphatott a művével való kizárólagos rendelkezésre szóló privilégiumot.²⁰ Ezt példázza az 1486-ban Velencében kibocsátott privilégium, amely felhatalmazta Marcus Antonius Sabellus szerzőt, hogy ő és csakis ő dönthesse el, mely városban és mely nyomdánál nyomtatja ki a Velence történetéről szóló művét.²¹

Elmozdulást jelentett a magánjog felé, amikor a kiadó jogosultságát dologi jogi eszközökkel védték, ennek megsértése a lopáshoz volt hasonlatos.²²

A francia természetjog volt az első, amelynek hatására a privilégiumokon alapuló szabályozást egyfajta dologi jogi szemlélet váltotta fel: a szellemi alkotások is a magántulajdon oltalma alá kerültek.²³ Ezen a ponton vált a szerzői jog magánjoggá és egyben modern joggá.

Később megjelent egy kötelmi jogi védelmi eszköz: a római jogban ismert actio negatoria mintájára képzett kereset, az actio negatoria utilis, mellyel a művet jogtalanul felhasználó kiadótól a jogalap nélküli gazdagodás elvételére volt lehetőség.²⁴

¹⁵ Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban, 66. o.

¹⁶ Földi András, Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009, 335. o.

¹⁷ Lontai Endre– Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Lajos: Magyar polgári jog, Szellemi alkotások joga, 14. o.

¹⁸ J.A.L. Sterling: World Copyright Law, 5. o.

¹⁹ Privilege of 1469 (Speyer)

²⁰ J.A.L. Sterling: World Copyright Law, 8. o.

²¹ Privilege of 1486 (Sabellico)

²² Helmut Coing: Europaisches Privatrecht 1500 bis 1800, Beck, München, 1985, 222. o.

²³ Csécsy György: A szellemi alkotások joga, 14. o.

²⁴ Helmut Coing: Europaisches Privatrecht 1500 bis 1800, 222. o.

Az actio negatoria eredeti formájában, mint római jogi védelmi eszköz a szolgalmakkal állt kapcsolatban. A szolgalmi jogosult vindicatiójának ellenkeresete volt, amelyet a telektulajdonos indíthatott meg azzal szemben, aki őt telke használatában jogosulatlanul zavarta.²⁵

A szerzői jog eddig felsorolt állomásaiban közös vonás, hogy egyelőre nem a mű szerzőjét, hanem a kiadóját részesítették védelemben. Ettől eltérő szemléletet tükröz az 1710-es angol szerzői jogi törvény, az Act of Anne (Stuart Anna statútuma). Ez az első modernnek tekinthető szerzői jogi törvény,²⁶ ami radikális újítást hozott abban, hogy a szerzői jog tulajdonosa a szerző,²⁷ aki egyébként ezt a jogát átruházhatta. A művön fennálló védelem legfeljebb 28 év lehetett: az első tizennégy évben a szerzői jogok a szerzőt illették,²⁸ melyeket ugyanennyi időre megújíthatott.²⁹ Ezt követően azonban óhatatlanul közkinccs lett a mű.³⁰

Az angol szabályozás által szabaddá tett úton indult el és haladt tovább a többi ország modern szerzői jogi szabályozása: elsőként az USA, majd Franciaország a 18. században, a 19. században pedig a német nyelvterület is csatlakozott hozzájuk Poroszország, majd Bajorország révén.³¹

A magyar szabályozás iránti igény 1844-ben merült fel. Szemere Bertalan szerzői jogi törvényjavaslatot terjesztett az Országgyűlés elé, amely már a magánjogias szerzői jogi szemléletet tükrözte. Ebben a koncepcióban a felhasználó a felhasználás jogát már nem közvetlenül az államtól kapta, hanem a szerzővel kötött magánjogi szerződés révén tett rá szert.³² Ily módon egyértelmű, hogy a szerző maga jogosult a művével való rendelkezésre. Ez a kizárólagos joga pedig megteremtette az igényét annak, hogy a szerzői művek immár a magyar szerzői jog koncepciójában is a tulajdonnal essenek egy megítélés alá. A törvényjavaslatot azonban a mindkét tábla általi elfogadás ellenére az uralkodó nem

²⁵ Földi András, Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, 360. o.

²⁶ Lontai Endre– Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Lajos: Magyar polgári jog, Szellemi alkotások joga, 14. o.

²⁷ J.A.L. Sterling: World Copyright Law, 5. o.

²⁸ „The author [...] shall have the sole liberty of printing and reprinting such book or books for the term of fourteen years[...].” Act of Anne, c. 19, 1710.

²⁹ Boytha György: Szemere Bertalan és a „jövő zenéje”. In: Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára, Budapest, 1994, 49. o.

³⁰ Kiss Zoltán: Nótári Tamás: A magyar szerzői jog fejlődése, Szeged, Lectum Kiadó, 2010, 332. o.

<http://jesz.ajk.elte.hu/kiss42.html>, letöltés időpontja: 2012. február 2.

³¹ Török Tamás[1]: Nótári Tamás: A magyar szerzői jog fejlődése. Szeged, Lectum Kiadó, 2010. 332 o.

http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2011/szerzoi_jog/#_ednref3, a letöltés időpontja: 2012. február 2.

³² Boytha György: Szemere Bertalan és a „jövő zenéje”, 49. o.

szentesítette. Helyette 1852-től 1861-ig az osztrák szerzői jogi pátenst lépett hatályba hazánkban is.³³

Az első önálló – bár erősen az osztrák szabályozás mintáját követő - magyar szerzői jogi törvény az 1884. évi XVI. tc. volt.³⁴ A magyar szerzői jogi szabályozás számottevő változáson ment keresztül az 1884-es törvénytől a jelenleg hatályban lévő 1999. évi LXXVI. törvény megszületéséig, ennek bemutatása azonban nem esik a jelen tanulmány tárgykörébe, hiszen az általam vázolni kívánt történeti ciklus szempontjából már a magánjog alá tartozás időszaka alatt zajlott le.

A korábban említett ciklus – mely a közjogból indult és a közjoggal való részleges érintkezéssel zárul – az árva mű kategóriájának megteremtésével és a rájuk vonatkozó szabályozás bevezetésével ér körbe. Az engedélyezési eljárás országonként eltérő, egyes országokban pedig a szabályozás még kidolgozás alatt áll – így az USA-ban, ahol jelenleg is két törvényjavaslat, a *The Orphan Works Act of 2008* és a *The Shawn Bentley Orphan Works Act of 2008* verseng egymással³⁵ – egyes országokban pedig várat magára.

Az alábbiakban a magyar és az angolszász szabályozást szükséges röviden bemutatni. Utóbbi körében az USA-beli – tervezett - szabályozás az eltérésekre, a kanadai pedig a hasonlóságokra ad példát a magyar megoldáshoz képest.

Az árva művek felhasználása az angolszász és a magyar szabályozás tükrében

Alapvetően négy módon képzelhető el az árva művek felhasználása.

A legegyszerűbb, ám több szempontból problematikus megoldás az árva műveket közkincsnek tekinteni. Tudomásom szerint jelenleg nincs olyan rendszer a világon, amely ezt a felfogást követné.

Az árva műveket a szabad felhasználású művekké nyilvánítását az általam vizsgált egyik rezsím sem alkalmazza. Az Európai Unió előtti tervezet, amelyet a Bizottság 2011

³³ Török Tamás[1]; Nótári Tamás: A magyar szerzői jog fejlődése, 332 o.
http://www.debreceinjogimuhely.hu/archivum/1_2011/szerzoi_jog/#_ednref3, a letöltés időpontja: 2012. február 2.

³⁴ Nótári Tamás: A szerzői jog bitorlásának jogkövetkezményei az 1884-es szerzői jogi törvényben. In: Jogelméleti Szemle, 2010. no. 1.

³⁵ Andres Quintana Esq.: Deconstructing The Controversial „Orphan Works” Copyright Legislation of 2008. Quintana Law Group, Vol. 33, No. 3, 2008. Link: <http://www.qglaw.com/site/publications/deconstructing-orphan-works.htm>. A letöltés időpontja: 2012. április 18.

májusában hozott nyilvánosságra azonban hallgat az engedélyezési eljárásról, csupán a megfelelő gondossággal elvégzett keresést nevesíti, mint a felhasználás előfeltételét.³⁶

Az Egyesült Államokban alkalmazott módszer az előzetes engedély nélküli felhasználás. Az árva művek felhasználhatók anélkül, hogy a felhasználó köteles volna engedélyt kérni egy, a szerzőt helyettesítő hatóságtól. Ilyen esetben a felhasználás szabad és zavartalan mindaddig, amíg a szerző fel nem lép jogai érvényesítése érdekében. Ez nem jelenti azonban azt, hogy az amerikai egy szabad felhasználáson alapuló rendszer volna, sem azt, hogy bármely művet szabadon fel lehet használni arra hivatkozva, hogy a felhasználó azt árva műnek „hitte”. A felhasználó köteles előzetesen megtenni a szerző fellelése érdekében általában elvárható intézkedéseket³⁷, azonban ezek megtételéről nem előzetesen, hanem utólagosan köteles számot adni, abban az esetben, ha a szerző felbukkan.

Végül a hazánkban is alkalmazott szabályozás az előzetes engedélyezési eljárás. Ennek mintáját a kanadai rezsim szolgáltatta hazánk számára, ahol a felhasználásra irányuló engedélyeket a Copyright Board of Canada adja ki. Ezt vette alapul a magyar mellett a skandináv, dél-koreai és a japán szabályozás is.³⁸

Ebben a modellben a felhasználó szintén előzetesen folytatja le a keresést a szerzőt illetően, majd – amennyiben a keresés nem hozott eredményt –, az erre vonatkozó bizonyítékokat és a felhasználás iránti kérelmet benyújtja az engedélyezést végző hatósághoz, amely nemperes eljárásban dönt az engedély megadásáról, a kérelem visszautasításáról, valamint – ha szükséges – megállapítja a felhasználási díj összegét.

2008-ban, az árva művekre vonatkozó szabályozás bevezetésével ezen a ponton bővült ki a magyar szerzői jogi szabályozás.³⁹ Az addig magánjog alá tartozó jogterületen megjelent egy közjogi elem, nevezetesen a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH), amelynek feladatköre bővült az árva művek felhasználására irányuló kérelmek elbírálásával. Ezzel a magánjogi szabályozás egy újabb közigazgatási jogi elemmel bővült, immár igazán vegyessé válva. (Megjegyzendő, hogy a közigazgatási elem eddig is jelen volt a szerzői jogban, pl. az önkéntes műnyilvántartás révén.)

³⁶ Proposal for a directive of the European Parliament and on the Council on certain permitted uses of orphan works, 2011/0136 (COD), Brussels, 24.5.2011, (12). Link: <http://eur-lex.europa.eu>. A letöltés időpontja: 2012. április 18.

³⁷ United States Copyright Office: Report on orphan works, January, 2006, 8. o.

<http://www.copyright.gov/orphan/orphan-report.pdf>. A letöltés időpontja: 2012. április 12.

³⁸ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban. In: Fehér könyv a szellemi tulajdon védelméről, 2008-2009, 2009. 226. o.

³⁹ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 2008. december 15-i módosítása vezette be Magyarországon az árva művekre vonatkozó szabályozást. Az Sztj. felhatalmazása alapján kiadott Kormányrendelet 2009. május 16-án lépett hatályba.

Hatályos szabályozásunk szerint a szerzőt személyhez fűződő és vagyoni jogok illetik meg a művével kapcsolatban. A személyhez fűződő jogok abszolút szerkezetű jogok, a vagyoni jogok szintűgy, hiszen utóbbiak a szerzői mű „dolog” jellegével állnak kapcsolatban. Ebből látható, hogy korunkban a szerzőt személyi és dologi jogi jellegű, egyfajta „vegyes” védelem illeti meg. A vagyoni jogok a szerzői jogról szóló törvényben (a továbbiakban: Szt.) meghatározott esetekben átruházhatók, illetve róluk halál esetére rendelkezni lehet, a személyhez fűződő jogok azonban nagyon kevés kivétellel ruházhatók át, róluk – ahogy a vagyoniakról sem - nem lehet lemondani.⁴⁰

A személyhez fűződő jogok átruházhatatlansága különös relevanciával bír az árva műveket illetően. A szerző saját maga nem mondhat le a személyhez fűződő jogairól, így más sem teheti ezt meg helyette; még akkor sem, ha a szerző történetesen hiányzik, és a más általi joggyakorlást indokolná a mű felhasználásához fűződő érdek.

Mindezt a hatályos magyar árva mű-szabályozásra vetítve: a hiányzó szerző helyett az SZTNH sem ruházhatja át a személyhez fűződő jogokat. Ily módon az árva művek felhasználásának engedélyezése a vagyoni jogokra terjed ki, egy kivétellel: egy nagyon fontos vagyoni jogra, az átdolgozás jogára árva műveknél is csak a (felbukkanó) szerző adhat engedélyt.⁴¹ Ennek egyik oka, hogy az átdolgozás szoros kapcsolatban áll a mű integritásához fűződő joggal, mely a szerző személyhez fűződő jogai között foglal helyet, ily módon átruházhatatlan.⁴² Másik okként pedig elmondható, hogy ez az egyetlen felhasználási mód, amely átalakítja a művet magát. Az átdolgozás és az árva művek kapcsolatával a későbbiekben részletesen foglalkozom.

Látható tehát, hogy az árva művekre vonatkozó szabályozás tekintetében a jogalkotó következetesen alkalmazta a szerzői jogban korábban kimunkált elméleti megfontolásokat, különös tekintettel a személyhez fűződő és a vagyoni jogok megkülönböztetésére. Az árva művek engedélyezése az a pont, ahol ez az elv különös jelentőséghez jut, és nagy eséllyel a mű felhasználhatóságát engedélyező vagy tilalmazó határhelyzetet eredményez. Ezért célszerű a következőkben röviden áttekinteni – immár az előzetes engedélyezési rendszeren belül maradva és a kanadai ill. magyar szerzői jogot alapul véve - a szerzői jog felépítését; azt a vázat, amelyre az árva művek szabályozását építette a jogalkotó.

⁴⁰ Szt. 9. § (2) bek.: „A szerző személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok másként sem szállhatnak át és a szerző nem mondhat le róluk.”

⁴¹ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 231. o.

⁴² Tattay Levente: A szerzők személyiségi jogai. In: Közjegyzők Közlönye, 2011. no. 3, 3.o.

A szerzői jog tartalma és tárgya, avagy a váz, amelyre az árva művek szabályozása épül

A szerzői jog tartalma a mai kimunkált formájában is nemzetenként eltérő. Vizsgálódásunk szempontjából a kanadai és a magyar struktúra bír relevanciával; az árva művek itthoni szabályozása a kanadait vette alapul, holott a magyar szerzői jog és a kanadai *copyright* fogalmi eltéréseket mutat.

Az angolszász jogfelfogás szerint a szerzői jog szorosabb tartalmát csak a vagyoni jogok képezik. A magyar jogfelfogás szerint a szerzői jog egy komplex, oszthatatlan jogosultság, amely a szerző személyhez fűződő és vagyoni jogait egyesíti magában.

A magyar szerzői jog tehát - részben - a monista jogfelfogást követi, így a „szerzői jog” kategória alatt a személyhez fűződő és vagyoni jogok egységét érti, míg például a kanadai szerzői jog a *copyright* fogalma alá az általunk vagyoni jogoknak nevezett jogosultságokat foglalja. A Copyright Act of Canada III. fejezetének címe így szól: *Infringement of Copyright and Moral Right* [...]. Ebben a fejezetben elsőként generális jelleggel megfogalmazza, mi számít a szerzői jog (*copyright*) megsértésének⁴³, majd egy felsorolást alkalmaz, amelyben nevesíti a szerzői jog megsértésének eseteit.⁴⁴ Ebben a felsorolásban – ha a magyar szerzői jog szemszögéből nézzük – kizárólag a vagyoni jogokat érintő példákat találunk. A törvény a személyhez fűződő jogok (*moral rights*) megsértését nem a *copyright* megsértésének esetei alá veszi, hanem külön cím alatt (*Moral Rights Infringement*) szabályozza. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a kanadai jogfelfogásban a személyhez fűződő jogok ne lennének a tágabb értelemben vett szerzői jog részei; csupán egyfajta strukturális, illetve fogalomhasználatbeli eltérésről van szó.

A szerzői jog *tartalmát* ezzel meghatároztuk. Célszerű áttekinteni azt is, mi a szerzői jogi védelem *tárgya*. Mit is véd pontosan a szerzői jog? Az erre a kérdésre adott válasz az árva művek szabályozásának megítélése szempontjából (is) kiemelkedő fontossággal bírhat.

Felfoghatjuk úgy, hogy szerzői tevékenység eredménye, a mű – tartozzon bármely műtípusba -, gyakorlatilag a szerző *kreativitásának* tárgyiasulása, megjelenése a külvilágban. Egy olyan folyamat eredménye, terméke, amely közvetlenül nem jelenik meg a külvilágban – hiszen a szerzői mű létrehozójának elméjében megjelenő egyedi gondolatok mások számára is érzékelhető formába öntéséről van szó. Ezt szem előtt tartva véleményem szerint

⁴³ Copyright Act of Canada, section 27. subsection (1)

⁴⁴ Copyright Act of Canada, section 27. subsection (2)

elkülöníthetjük a szerzői jog *elsődleges* és *másodlagos* tárgyát. Másodlagos tárgya nem más, mint a szerző kreativitása, amelyet megfoghatatlansága miatt lehetetlen jogi védelemben részesíteni. A jog ezért elsődlegesen a kreativitás eredményét, a szerzői művet védi. A szerzői művön fennálló kétpólusú védelem érinti egyrészt a szerző személyét, akitől a kreativitás származik (személyiséghez fűződő jogok), valamint érinti magát a művet, mint dolgot (a vagyoni jogok révén).

A szerzői jogban jelenleg irányadó felfogás alapján az általam felvázolttól eltérően is meghatározhatjuk a szerzői jog által védett tartalmat, még hozzá a szerzői jog közvetlen és közvetett tárgyának elkülönítésével. Előbbin, a szerzői jogi védelem közvetlen tárgyán magát a jognak, közvetett tárgyán pedig a műnek a védelmét értjük.

Árva művek esetén tehát – az előbbi okfejtést alapul véve – megállapíthatjuk, hogy nincs (vagy nem ismeretes) olyan személy, aki a szerzői jog tárgyához, a kreativitáshoz fűződő jogokat gyakorolhatná. Az – általam használt terminológiában - elsődleges tárgy, a mű azonban rendelkezésünkre áll, de a hozzá fűződő jogok gyakorlása is akadályba ütközik. Ezért szükség van egy olyan személyre/szervre, amely átveszi a vagyoni jogok gyakorlását mindaddig, míg a szerzői jog jogosultja felbukkan. Egyértelmű tehát, hogy árva műveknél is szükség van a védelemre. Itt jelenik meg a hatóság (nálunk az SZTNH), amely a vagyoni jogok gyakorlására engedélyt ad, szolgálva ezzel az árva művek felhasználhatósága iránti társadalmi – és talán szerzői - érdeket. Arról, hogy ennek az érdekeknek a kiszolgálása mennyire hatékony a jelenlegi hazai struktúrában, később, az átdolgozás jogának vizsgálatánál lesz részletesebben szó.

A szerzői jog tárgyának vizsgálatakor azonban más elképzeléseket is figyelembe vehetünk. Felfoghatnánk a szerző és a mű közötti kapcsolatot egyfajta *jogviszonyként*. Még hozzá olyan abszolút jellegű jogviszonyként – ahol az egy jogosulttal szemben a potenciálisan végtelen számú kötelezett köteles tartózkodni a jogosult jogának megsértésétől - , amely személyhez fűződő és dologi jogi védelmi eszközökben testesül meg. A szerző rendelkezik megszületett művével, és mindenki másnak kötelessége tartózkodni attól, hogy a szerző rendelkezési jogát megsértse.

Ebben az értelemben a hatóság közbeékelődése áttöri a „jogviszony” kereteit, hiszen egyfajta „harmadik alanyként” átveszi bizonyos jogok gyakorlását a szerzőtől annak kifejezett beleegyezése nélkül. Az így előállt „jogviszony” azonban gyakorlatilag egy mű, egy ismeretlen szerző vagy jogutód és egy hatóság között állna fenn. Ezzel áttörnénk a

jogviszonyokra vonatkozó alaptételt, mely szerint a jogviszonyok alanyai mindig személyek, és ebből következően személy és dolog között nem állhat fenn jogviszony.⁴⁵

Így az árva művek szemszögéből célszerű vizsgálódásainkat a szerzői jog kétarcúságának (a személyhez fűződő és vagyoni jogok egységének) elméletére, valamint az alkotói folyamat elsődleges és másodlagos, illetve közvetlen és közvetett tárgyára alapozni.

Bemutattam tehát azokat az alapokat, amelyekre az árva művek szabályozása támaszkodhat. Most erre a speciális szabályozási területre való átlépés következik, amely – többek között az árva mű terminológiájának megteremtésével – egy olyan joganyagot honosított meg a magyar jogban, amely számos *differentia specificával* rendelkezik az „ismert szerzős” művek szabályozásához képest.⁴⁶ Bár egyelőre kis terjedelmű joganyagról van szó, ez nem jelenti, hogy a jövőben is kis jelentőséggel bírna a szerzői jog egésze szempontjából.⁴⁷ A dolgozat további része – a konkrét problémafelvetések mellett – erre is bizonyítékul szolgál.

A következőkben azt vizsgáljuk meg részletesebben, melyek az ismert szerzős és az árva művek közös vonásai, valamint melyek az árva művé minősülés kritériumai.

Az árva művé minősülés kritériumai

Megtestesülés a kívülágban

Korábban említettem, hogy megragadhatjuk a szerzői jogot, mint az alkotó ember kreativitását védő joganyagot. A kreativitás azonban önmagában védhetetlen, hiszen megfoghatatlan, a kívülágban nem realizálódó jelenség.

Minden szerzői művet a kreativitás hoz létre. Az alkotó elméjében megszületett ötlet, amely az alkotási folyamat során megtestesül valamilyen műtípusba tartozó műben. Kérdés, hogy ez a bizonyos „szikra”, amely előfeltétele a szerzői műnek, ez az ötlet, ihlet vagy gondolat, részesíthető-e védelemben.

Véleményem szerint önmagában állva nem, legalábbis ingoványos területre vezetne. Tudjuk, hogy a büntetőjogban a gondolat önmagában nem büntethető. A bűncselekménynek valamilyen módon meg kell jelennie a kívülágban ahhoz, hogy egyáltalán létezőnek tekintsük, és szankcionáljuk. Ha valaki csak gondol egy büntetendő cselekmény elkövetésére, tervezgeti azt anélkül, hogy gondolatai a kívülágba jutnának, nem követett el bűncselekményt. Teljesen logikus, hiszen az, hogy valaki mire gondol, vagy gondolt egy adott

⁴⁵ Lenkovics Barnabás: Magyar polgári jog, Dologi jog. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008, 76. o.

⁴⁶ Petkó Mihály: Az „árva” művek szabályozásáról. In: Magyar Jog, 2011. vol. 58. no. 3. 175. o.

⁴⁷ Tarr Péter: Árva művek a szerzői jogban. In: Ügyvédek Lapja, 2009. vol. 48. no. 6

időpontban, nem bizonyítható. Ha mégis megkísérelnénk, ez gyanúsítgatásnak és találgatásnak szolgáltató táptalajt.

Ugyanezen logika alapján, ha egy alkotó fejében megjelenik egy ötlet, például egy írásmű ötlete, de a folyamat itt megáll és az ötlet a továbbiakban a külvilággal nem érintkezik, nincs mit védelem alá helyezni. Az ihletnek, a kreativitásnak meg kell testesülnie a külvilágban ahhoz, hogy jogi eszközökkel védeni lehessen. Valamely ötlet önmagában nem lehet szerzői jogvédelem tárgya.⁴⁸ A megtestesülés alatt nem a rögzítettséget értem, ugyanis a jog nem köti a szerzői jogi védelmet a rögzítettséghez – egy improvizáció is részesülhet ilyen oltalomban -, hanem a külvilágban való megjelenést.

A megtestesülés olyan feltétel tehát, mely nem csupán az *árva művé*, hanem egyáltalán a *művé* minősülés alapvető követelménye. Ezen ponton az ismert szerzős és az árva művek - egy töről fakadva – egyelőre nem különülnek el egymástól.

Egyéni, eredeti jelleg

A magyar jogban a szerzői művet a szerzői jogi védelem a mű eredeti, egyéni jellegénél fogva illeti meg.⁴⁹ Ez az alkotásokkal szemben támasztott első olyan kritérium, amely annak feltétele, hogy a művet megillessen a „szerzői mű” minőség és szerzői jogi védelem álljon fenn rajta.

Ahhoz azonban, hogy el tudjuk dönteni, egy mű rendelkezik-e „egyéni”, „eredeti” jelleggel, tudnunk kell, mit értünk ez alatt. Vajon ez az alapvető követelmény egyben elegendő a védelemhez, vagy szükséges(ek) további feltétel(ek) is ahhoz, hogy a mű szerzői jogi védelem alatt álljon? Lehet-e egy jóerkölcsebe ütköző, vagy illegálisan létrehozott mű (pl. középületre fújt graffiti) egyben szerzői mű? Elismerjük-e a szerző és az alkotás közötti kapcsolatot ilyen esetekben, és ha igen, érdemesnek tartjuk-e a védelemre?

Egy olyan objektív kiindulópontot kell keresnünk, amely meghatározza, mi minősül egyéninek, eredeti jellegnek. Mivel nincs egy erre felállítható „szabványmérce”, kénytelenek vagyunk a másik oldalról megközelíteni a kérdést, és egyfajta negatív definíciót alkalmazni: mi *nem* minősül annak? Az Szjt. Szövegében megtalálható a válasz.⁵⁰

A törvény kiveszi a szerzői jogi védelem alól – többek között - a jogszabályokat, közjogi szervezetszabályozó eszközöket (bár az Szjt. még a korábbi megnevezést használja), a bírósági és hatósági határozatokat, a sajtóközlemények alapjául szolgáló napi híreket és

⁴⁸ Szjt. 1. § (6) bek.

⁴⁹ Szjt. 1. § (3) bek.

⁵⁰ Szjt. 1. § (4), (5), (6), (7) bek.

tényeket, ötleteket, eljárásokat és a folklór kifejeződéseit. Itt utalnék vissza a graffiti problematikájára, amelyet többféleképpen foghatunk fel. A Szerzői Jogi Szakértő Testület szerint amennyiben a graffiti nem rendelkezik a védelemhez szükséges egyéni- eredeti jelleggel, nem áll fenn rajta a védelem, azonban amennyiben rendelkezik ezzel, besorolható az Szjt. 86. § (3) bekezdése, nevezetesen az „egyéb szellemi alkotások” kategória alá. Ez elvileg azt jelentené, hogy az szóban forgó alkotás védelem tárgyát képezi, azonban a graffiti közterületi falra írásával közkinccsé válik, így szabadon felhasználható.⁵¹ Faludi Gábor véleménye szerint a graffitit tekinthetjük a folklór kifejeződésének, s így kivehetjük a szerzői jogi védelem alól.

Látható tehát, hogy olyan „művek” is, amelyek több esetben szellemi munka és kreativitás eredményei, kieshetnek a szerzői jogi védelem alól. Ennek indoka a társadalmi szükséglet ezeknek a műveknek a minél szélesebb körű felhasználására.

Az egyéni, eredeti jelleg tehát a magyar szerzői jogi törvény jelenlegi felfogása alapján nem objektíven meghatározható fogalom. Tartalmát a bírói jogalkalmazás és az egyes esetekben segítségül hívott Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményei alakítják ki esetről esetre.

Ahhoz tehát, hogy egy alkotáson fennálljon a védelem, elegendő a mű egyéni, eredeti jellege. Ez maga után vonja a következtetést, hogy a szerzői jogi védelem nem köthető esztétikai vagy erkölcsi kitételekhez.⁵² A szerzői jog az a pont, ahol a jog és a művészet találkozik, és az alkotás művészi értékének megítélése már a művészet terepébe való beavatkozással járna. Ugyanígy az erkölcs esetében is, habár a jog és az erkölcs összefonódása bonyolultabb és szükségszerűbb. Mégis, ha erkölcsi alapokra kívánnánk fektetni egy mű szerzői jogi védelmét, igen nagy bizonytalanság keletkezne abból a magától értetődő tényből fakadóan, hogy minden ember erkölcsi toleranciaküszöbe más és más. Így a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző mű (pl. pornográf fotósorozat, gyűlöletbeszéd megvalósító írásmű) is részesül – elvileg – védelemben, azonban ha ezek a művek felhasználhatók lennének, az a törvényes jogtalanság helyzetét eredményezné. Sok esetben ezeknek a műveknek már a létrehozatala is illegális, azonban felhasználásuk mindenképpen jogsértő. Így kiküszöbölhető az erkölcs, mint szerzői jogi mérce alkalmazhatatlansága és az erkölcsi minőségre tekintet nélkül létrehozott művek közötti problematikus szakadék. Ha

⁵¹ SZJSZT-08/11.

⁵² Pogácsás Anett: Szerzői jogdíj mint kártérítés? Egy szerződésszegés különös esete szerzői jogi szemmel. In: Emlékkönyv Ficsor Mihály 70. születésnapja alkalmából, 2009. 271. o.

pedig egy művön elméletben fennáll a védelem, de a mű jogszerűen nem felhasználható – mert pl. jóerkölcsbe ütközik -, akkor gyakorlatilag nincs is értelme létrehozni a művet.

Az egyéni, eredeti jelleg - mint a szerzői jogi védelem követelménye -, magától értetődően nem csak az ismert szerzős, de az árva művek esetében is fennáll. Itt még szintén nem különül el a szerzős és a szerző nélküli mű, a következő lépcsőfok azonban már az árva művek legfontosabb *differentia specificája* lesz.

Ismeretlen vagy nem fellelhető szerző

Az előző két kritérium (megtestesülés és egyéni, eredeti jelleg) még kizárólag a szerzői művé minősülés feltételei, tehát minden mű – legyen az árva vagy nem árva – tekintetében kívánatos. Az itt vizsgált kitétel azonban – a szerző ismeretlen, vagy nem fellelhető – már kifejezetten az árva művekre vonatkozik.

Az árva mű fogalmát a különböző források eltérően használják.

Az Európai Bizottságnak a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről szóló ajánlása alapján az árva mű olyan szerzői jogi védelem alatt álló alkotás, amelynek jogosultját nehéz vagy lehetetlen felkutatni.⁵³

Az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (a továbbiakban: Szjt.) vonatkozó alcíme így szól: „a felhasználás engedélyezése ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodó szerző alkotása (árva mű) esetén”. Az 57/A § (1) bekezdéshez tartozó kommentár szerint pedig: „árva műről akkor beszélhetünk, ha a szerző személye vagy tartózkodási helye ismeretlen, és emiatt a felhasználás engedélyezése a szerző részéről nem lehetséges”.

Az Szjt. felhatalmazása alapján alkotott, az árva mű egyes felhasználásainak engedélyezésére vonatkozó részletes szabályokról szóló 100/2009. (V. 8.) Korm. Rendelet (a továbbiakban: Korm. Rendelet) alapján árva mű az olyan alkotás, amelynél a felhasználás engedélyezésére jogosult személy (a továbbiakban: a szerző) ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodik.⁵⁴ Itt már megtaláljuk a hiányzó láncszemet, nevezetesen, hogy az egyszerűség kedvéért „szerző” kategóriája alá értjük a szerzői jog egyéb jogosultját.

⁵³ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 229. o.

⁵⁴ 100/2009. (V.8.) Korm. Rendelet 1. § (1)

Tarr Péter szerint: „árvának azt a művet kell tekinteni, amely felhasználásának engedélyezésére jogosult (szerző, jogutód, kiadó, egyéb jogosult) ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodik”.⁵⁵

A meghatározások között tehát – kisebb eltérésekkel – egyetlen kritérium dominál: a mű akkor árva, ha szerzője ismeretlen, vagy ismeretlen helyen tartózkodik. Hasonló a helyzet, mint a szerzői művé minősülés esetében az egyéni, eredeti jelleg vizsgálatánál; már tudjuk, mi az árva művé minősülés alapvető kritériuma. Kérdés, hogy ez egyben elegendő is-e, vagy árnyalnunk kell-e a fogalmat más feltételek bevezetésével?

Véleményem szerint célszerű megvizsgálni az utóbbi lehetőséget, és az árva mű fogalmát olyan lehetséges fogalmi kritériumokkal kapcsolatba hozni, amelyek részei kellene, hogy legyenek a meghatározásnak, vagy valójában már részei is, mintegy „rejtőzködő” jelleggel.

Az alábbiakban a közkincs jellegéről, a védelmi idő számításának különleges eseteiről és a nyilvánosságra hozatal szerepéről lesz szó.

A mű nem közkincs

Mind az angolszász, mind a magyar jogban fontos feltétele egy mű árvaságának, hogy fennálljon rajta a szerzői jogi védelem, vagyis – az eredeti jelleg mellett – ne essen a *közkincs* kategóriába.⁵⁶ Ekkor ugyanis jogi kötelezettség (szerzői engedély, jogdíjfizetés) nélkül felhasználható lenne a mű, így nem volna szükség a hatósági engedélyezési eljárásra. Ahogy korábban már utaltam rá, jelenleg nincs a világon olyan árva mű-rezsim, amely az árva műveket közkincsnek, a *public domain* részének tekintené.

Egy mű elsősorban akkor lehet közkincs, ha lejárt a védelmi ideje, vagy nem is volt védelmi ideje, mert keletkezésétől fogva nem állt szerzői jogi védelem alatt⁵⁷ (például a korábban említett közterületi falra fűjt graffiti); illetve ha az Szjt. kiveszi a védelem alá eső művek közül a mű minél szélesebb körben történő felhasználása iránti erősebb társadalmi érdek miatt.

Az utóbbi esetet fentebb, az egyéni-eredeti jelleg vizsgálatánál már kifejtettem. A védelmi idő lejártával megszűnő szerzői jogi védelem esete azonban az árva művek körében

⁵⁵ Tarr Péter: Árva művek a szerzői jogban, 28. o.

⁵⁶ Randal C. Picker: The Google Book Search Settlement: A New Orphan-Works Monopoly? In: John M. Olin Law & Economics Working Paper No. 462 (2nd series), The University of Chicago, 2009.

⁵⁷ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 231. o.

igen érdekes gyakorlati problémákat vethet fel, melyek felvetésére az alábbiakban vállalkozom.

A védelmi idő számításának nehézségei

Hatályos magyar szerzői jogunkban a szerzői jogok a szerző életében és a szerző halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben.⁵⁸

E főszabály az árva művek esetében nem mindig alkalmazható.

Ha a szerző nem ismert, nagy valószínűséggel nem tudjuk azt sem, életben van-e. Ily módon nem lehet eldönteni, hogy a védelem fennáll-e a művön – azért, mert a szerző életben van, vagy mert a halálától számított hetven év még nem telt el.

A szerzői jogi törvény azonban olyan esetre is tartalmaz rendelkezést, ha nem számíthatjuk a szerző halálát követő év első napjától a védelmi időt (például mert a szerző ismeretlen), és a művet a létrehozását követő év első napjától számított hetven éven belül nem hozták nyilvánosságra.⁵⁹ Ilyen esetben a mű közkinccs. Vagyis egy olyan - akár ismeretlen - szerzős mű, amelyet nem hoztak nyilvánosságra, ám ismerjük a létrehozatal dátumát, és ebből biztosan megállapíthatjuk, hogy védelmi ideje letelt, nem részesül többé védelemben. Ilyen esetben az árva mű felhasználására szándékozó nem köteles hatósági engedélyt kérni.

Kézenfekvőnek tetszik továbbá a 31. § (3) bekezdés alkalmazása: ha a szerző személye nem állapítható meg, a védelmi idő a mű első nyilvánosságra hozatalát követő év első napjától számított hetven év.⁶⁰

Felmerül a kérdés, kell-e engedélyt kérni azoknak az árva műveknek a felhasználására, amelyeknek szerzője ismeretlen – így nem tudjuk az ő életbenléte vagy halálának időpontja alapján számítani a védelmi időt -, a létrehozatal időpontja nem ismeretes, ennek folyamán nem alkalmazható a fenti szabály a létrehozását követő év első napjától számított hetven éves védelmi időre, valamint a művet nem hozták nyilvánosságra - így annak időpontjához sem köthetjük a védelmi időt.

Ezzel eljutottunk a nyilvánosságra hozatal kérdéséhez.

⁵⁸ Szjt. 31. § (1)

⁵⁹ Szjt. 31. § (7) bek.

⁶⁰ A mű nyilvánosságra hozatalával lehetővé válik a mű engedély nélküli felhasználása (szabad felhasználás). A nyilvánosságra hozatalról a szerző határoz. A szerző személyhez fűződő jogai azonban – néhány kivétellel – a szabad felhasználás esetén is tovább élnek!

A nyilvánosságra hozatal és a felhasználási engedély kapcsolatának problematikája árva műveknél

A kérdés: mi történik, ha az árva művet még nem hozták nyilvánosságra? Kérhető-e felhasználási engedély még nyilvánosságra nem hozott árva művek tekintetében?

A Korm. rendelet szövegében egyértelmű utalás nem található erre, azonban következtethetünk rá a kontextusból. „Olyan mű esetében, amelyről valószínűsíthető, hogy az első nyilvánosságra hozatala nem Magyarországon történt, az [...] intézkedéseket a mű első nyilvánosságra hozatala szerinti országban is meg kell tenni [...]”⁶¹ Ha megszorítóan értelmezzük, ez azonban csak annyit árul el, hogy nyilvánosságra hozott árva művekre kérhető – és kérendő - a felhasználási engedély, de nem feltétlenül vezethető le belőle, hogy a nyilvánosságra nem hozott árva művekre nem kérhető. Annál is inkább, mert az idézett szabálynak a fő funkciója abban áll, hogy kinyilvánítsa: a legnagyobb eséllyel ott bukkan a felhasználó a szerző nyomára olyan országban, ahol elsőként nyilvánosságra hozták a művet.

Tudjuk azonban, hogy a magyar szabályozás vonalaiban a kanadai engedélyezési rendszert követi. A kanadai rendszerben az engedély kiadásának követelménye, hogy az árva mű nyilvánosságra hozott legyen.⁶²

Műtípustól függően a „*published*” vagy a „*fixed*” kifejezéssel illetik. Árva művek és hangfelvételek esetén a *published*, előadóművészi teljesítmények és a *communication signals* műszóval illetett művek esetében pedig a *fixed* állapot a kívánatos, mely utóbbi a rögzítettséget jelenti. Előbbinek feltétele, hogy a szerző hozzájárulásával történjen a nyilvánosságra hozatal, utóbbinál anélkül is rögzítettnek tekinthető a mű.⁶³

A *publication* esetében a szerző hozzájárulása nem csak szóban vagy írásban, hanem ráutaló magatartással is lehetséges.⁶⁴ A *publication* jellemzője továbbá, hogy vele a mű nyilvánosság számára elérhetővé tétele megvalósul.

A *fixation* esetében nem feltétel, hogy a nyilvánosságra hozatal megtörténjen, hiszen ez a rögzítettséget jelenti. Nem szükséges hozzá továbbá a szerző hozzájárulása, az e nélkül rögzített idetartozó árva művekre felhasználási engedély kérhető.

A kanadai megoldás azonban nem általános a világban. Az amerikai – készülő – szabályozás mind a nyilvánosságra hozott, mind a nyilvánosságra nem hozott művek

⁶¹ 100/2009. (V. 8.) Korm. Rendelet 3. § (2) bek.

⁶² Jeremy de Beer, Mario Bouchard: Canada's „Orphan Works” Regime: Unlocatable Copyright Owners and the Copyright Board. 01 December 2009, 11.o.

⁶³ Jeremy de Beer, Mario Bouchard: Canada's „Orphan Works” Regime: Unlocatable Copyright Owners and the Copyright Board, 12. o.

⁶⁴ Jeremy de Beer, Mario Bouchard: Canada's „Orphan Works” Regime: Unlocatable Copyright Owners and the Copyright Board, 12. o.

tekintetében megengedné a felhasználást. Az indai szerzői jogi törvény hatálya pedig kifejezetten a még nyilvánosságra nem hozott művekre terjed ki ebben a kérdésben.⁶⁵

A magyar szerzői jog szerint a szerző határoz a művének nyilvánosságra hozhatóságáról.⁶⁶ amelyet az általa tett szóbeli vagy írásbeli egyoldalú jognyilatkozattal vagy ráutaló magatartással tehet meg. Fontos szabály, hogy a nyilvánosságra hozatal előtt a mű lényeges tartalmáról csak a szerző hozzájárulásával lehet a nyilvánosságnak tájékoztatást adni.⁶⁷ Ehhez kapcsolódik az amerikai Harper & Row vs. Nation Enterprises eset, amelyet a Copyright Office egy 2005-ös cikkében az árva művekkel is kapcsolatba hoz.

A szóban forgó jogeset a *Supreme Court* döntésével zárult. Gerald Ford amerikai elnök szerződést kötött a Harper & Row kiadóval, melyben a kiadóra ruházta az általa írt memoár nyilvánosságra hozatalának jogát. A Harper & Row ezt követően leszerződött a TIME magazinnal, hogy az újság meghatározott részleteket közölhet az irományból a nyilvánosságra hozatal előtt. A memoár azonban olyan nagy érdeklődésre tarthatott számot – ugyanis tartalmazta Nixon elnök Ford általi megkövetését is -, hogy a The Nation magazin a nyilvánosságra hozatalt megelőzően szó szerinti részleteket közölt belőle. A TIME ezt követően elállt a kiadóval kötött szerződéstől – hiszen a The Nation kiszivároztatása nyilvánvalóan sabotálta annak a haszonnak a reményét, amelyet a részletek megjelentetésével szerezhetett volna. Következő lépésként a Harper & Row beperelte a The Nationt szerzői jogi jogsértésért. A magazin azzal védekezett, hogy Ford elnök közszereplőnek minősül, és mint ilyen, az általa írottak megismeréséhez olyan erős társadalmi érdek fűződött, amely megalapozza, hogy a nyilvánosságra hozatalt megelőző, lényeges tartalomra vonatkozó tájékoztatás szabad felhasználásnak (*fair use*) minősül. Az elsőfokú bíróság a kiadó javára ítélt, a másodfok azonban elfogadta az újság érvelését. Így kerül az eset a Supreme Court elé, amely szerint az első nyilvánosságra hozatal egy olyan erős jog, amelyet nem írhat felül a könyv tartalma iránti jelentős érdeklődés. A The Nation továbbá lényeges tájékoztatást adott a mű tartalmáról annak nyilvánosságra hozatala előtt a szerző engedélye nélkül, eljárása kifejezetten haszonszerzési célra irányult, ráadásul egyértelműen megállapítható kárt okozott a kiadónak, hiszen elvesztette a TIME magazinnal kötött szerződést.⁶⁸

Ezt a jogesetet hozza fel példaként az USA-beli Copyright Office a Federal Registerben, amikor egyenesen így fogalmazza meg a kérdést: az „árva mű”-státusz nyilvánosságra hozott

⁶⁵ Indian Copyright Act, 1957, Chapter VI., 31A. (1)

⁶⁶ Szjt. 10. § (1) bek.

⁶⁷ Szjt. 10. § (2) bek.

⁶⁸ Az eset forrása: en.wikipedia.org

művekre legyen alkalmazható, vagy az ellenkező esetre is? A cikk nem indokolja ugyan, de véleményem szerint a nyilvánosságra nem hozott árva művek felhasználásának engedélyezése és az említett jogeset közötti párhuzamvonás indoka az, hogy a jogeset ékes példája annak, milyen fontos kérdés lehet a nyilvánosságra hozatal, mint a mű „életében” megjelenő határvonal.

A magyar álláspontot tekintve, ha figyelembe vesszük a kanadai rendszerrel való hasonlatosságokat, megállapíthatjuk, hogy – bár *expressis verbis* – a jogszabályok nem deklarálják, de csak nyilvánosságra hozott árva mű esetén adhat a hatóság felhasználási engedélyt.

Ez természetesen nem érinti azt az alapvető tényt, hogy a szerzői jogi védelem a nyilvánosságra nem hozott műveken is fennáll, legyen az árva, vagy ismert szerzős. (Ezt támasztja alá az Szjt. 31. § (7) bekezdésének nyelvtani értelmezése is: „Ha a védelmi időt nem a szerző [...] halálát követő év első napjától kell számítani és a művet a létrehozását követő év első napjától számított hetven éven belül nem hozzák nyilvánosságra, a mű *a továbbiakban* nem részesülhet szerzői jogi védelemben.” A továbbiakban nem részesülhet, vagyis azt megelőzően igen.)

A fő különbség abban mutatkozik, hogy van-e olyan személy, aki az esetleges jogsértés esetén fellép a jogai védelmében. Ez pedig a nyilvánosságra hozatal – vagy nem hozatal – tényétől független.

A nyilvánosságra hozatallal kapcsolatban meg kell vizsgálnunk egy további problémát. Fel kell tennünk a kérdést: a név nélkül nyilvánosságra hozott művek lehetnek-e árva művek? Ha igen, jelen tanulmány szempontjából máris relevanciával bír a kérdés. Másként fogalmazva: elképzelhető-e a nyilvánosságra hozatal úgy, hogy a szerző nem ismert?

A szerző által, de név nélkül nyilvánosságra hozott mű esetén a szerző szükségszerűen ismert, hiszen megadja a beleegyezést, de a jogokat más gyakorolja.⁶⁹

Ha a szerző nem szeretné, hogy polgári neve szerepeljen a művön, de nyilvánosságra hozatalra szánja, két megoldás közül választhat: a művet felvett néven, vagy név nélkül hozza nyilvánosságra.⁷⁰ Elképzelhető, hogy a szerző megállapodik a nyilvánosságra hozóval a mű nyilvánosságra hozataláról az ő nevének feltüntetése nélkül. Ilyenkor a jogokat az első nyilvánosságra hozó gyakorolja. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a mű árva. Sőt, jelen esetben nem az, hiszen a szerző ismert, ő maga adta meg a beleegyezést a nyilvánosságra hozatalhoz, és a jogok gyakorlására jogosult személy is ismert.

⁶⁹ Petkó Mihály: Az „árva” művek szabályozásáról, 176. o.

⁷⁰ Szjt. 12. § (3) bek.

Mi a helyzet akkor, ha az első nyilvánosságra hozó nem kapott hozzájárulást a mű nyilvánosságra hozatalához, mégpedig azért nem, mert a szerző nem ismert? Nyilvánosságra hozhatja-e az árva művet a „megtalálója”? Hiszen tudjuk, hogy a nyilvánosságra nem hozott műveken is fennáll a védelem. A nyilvánosságra hozatal pedig nem felhasználás – hanem a szerző egyik személyhez fűződő joga -, így nem lehet rá előzetes hatósági engedélyt sem kérni.

Mindezek alapján arra, hogy egy nyilvánosságra nem hozott árva mű felhasználható legyen, vajmi kevés az esély, hiszen nincs meg az a személy, aki nyilvánosságra hozhatná vagy felhatalmazást adhatna a nyilvánosságra hozatalhoz, nyilvánosságra nem hozott művek esetén pedig nem igényelhető az előzetes hatósági engedély a felhasználásra. Az engedély nélküli felhasználás pedig jogsértő, hiszen a nyilvánosságra hozatal tényétől független a szerzői jogi védelem.

Abban az esetben képzelhető el a nyilvánosságra nem hozott árva mű felhasználása, ha a mű árvaságát nem a szerző ismeretlensége, hanem az ő halála és a jogutód hiánya okozza, és a mű a szerző halála után kerül elő. A szerző halála után fellelt műveket ugyanis – megdönthető törvényi vélelemmel – úgy kell tekinteni, mintha a szerző nyilvánosságra hozatalra szánta volna.⁷¹

Részkonklúzió

Az eddigieket összegezve az árva mű fogalmi kritériumait a következőképpen foglalhatjuk praktikus egységbe.

Az árva mű olyan szerzői alkotás, amelynél a szerzői jog jogosultjára vonatkozó információ (kiléte vagy/és holléte) hiányzik, a művön pedig szerzői jogi védelem áll fenn annak eredeti, egyéni jellegénél és a védelmi idő le nem telténél fogva.

VI. PROBLÉMA- FELVETÉSEK

1. A felhasználók, ill. a szerzők határokon átvélő érdekei az árva művekkel kapcsolatban – a szerzőség bizonyítása

A felhasználók, illetve szerzők határokon átvélő jelentkezése körében két esetet kell megvizsgálnunk: egyrészt azt, amikor ugyanazt az árva művet eltérő állampolgárságú személyek szándékoznak felhasználni; másrészt azt, amikor egy árva műért különböző állampolgárságú személyek jelentkeznek szerzőként.

⁷¹ Szjt. 10. § (4) bek.

Az előbbi eset – ha ugyanazon árva műért több eltérő állampolgárságú felhasználó jelentkezik – érdekes eltéréseket produkálhat. Hiszen ha például az USA jogát alkalmazzuk, a felhasználó helyesen járt el, amennyiben sikertelen keresés után megkezdte a felhasználást. Ha azonban a kanadai, japán, dél-koreai, skandináv vagy magyar szabályozást alkalmazzuk, nem elég, hogy a felhasználó nem találta a szerzőt; előzetes hatósági engedély hiányában jogsértően járt el a felhasználással.⁷² Látjuk tehát, hogy akár a szerzői jog megsértésének megállapítása (vagy nem megállapítása) is múlhat azon, mely ország jogát tekintjük irányadónak az adott esetre.

Kérdés, hogy mi határozza meg, mely ország vonatkozó joganyagát kell alkalmazni? A hely, ahol az árva mű előkerült? Esetleg a felhasználásért folyamodó személy állampolgársága?

Ha az előbbi eshetőséget vesszük alapul, nevezetesen, hogy az árva mű felbukkanási helye szerint illetékes szabályozást kell alkalmazni, a helyzet tiszta. Felbukkan például egy nemzetközi érdeklődésre egyaránt számot tartó képzőművészeti alkotás Magyarországon. Ilyen esetben – ha a felbukkanási hely az irányadó -, egy magyar, illetve egy amerikai felhasználó ugyanúgy a magyar, tehát az előzetes engedélyezési eljárás szabályai szerint köteles megoldani a felhasználást.

A másik esetben – amennyiben a felhasználó állampolgársága a döntő -, az eltérések a legszélesebb spektrumon jelentkezhetnek. Ha egy amerikai jelentkezik az említett képzőművészeti alkotás felhasználásáért, elvégzi a keresést és amennyiben nem találja a szerzőt, jogszerűen megkezdheti a felhasználást. Ha egy kanadai (vagy magyar) szeretné felhasználni ugyanezt a szerzői művet, ugyanígy elvégzi a keresést, és ha nem találta a szerzőt, a hatósághoz fordul és kérelmezi az engedélyt a felhasználásra. Ha megkapta, jogszerűen megkezdheti a felhasználást.

Ha az egész folyamatot áttekintjük, végeredményben arra jutunk, hogy ugyanazt az árva művet egy felhasználó előzetes engedély nélkül, egy másik pedig előzetes engedéllyel használta fel. Ez nyilvánvalóan méltánytalan helyzetet teremtene.

A valóságban – több okból kifolyólag – nem a felhasználási engedélyért folyamodó személy állampolgársága, hanem az árva mű felbukkanási helye határozza meg az alkalmazandó joganyagot. Ez egyrészt a fentebb vázolt radikálisan eltérő helyzet kiküszöbölése, másrészt értelmetlen lenne, hogy egy Magyarországon előkerült árva mű felhasználásáért egy kanadai állampolgár az SZTNH helyett a Copyright Board of Canada-hoz forduljon.

⁷² Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 226. o.

A két felhasználási rendszer – a kanadai és amerikai – összevetéséből adódik továbbá, hogy nem tanácsos úgy éreznünk, az előzetes engedély nélküli felhasználás sokkal kedvezőbb a felhasználó számára. Figyelembe kell vennünk a lehetőséget, melynek bekövetkezése folyamatosan ott lebeg a felhasználó felett: a szerző felbukkanása. Ebben az esetben ismét kettéágazik a két rendszer: az amerikai felhasználó a felbukkanó szerzőnek köteles bizonyítani a felhasználás előtti megfelelő, ám eredménytelen keresést⁷³, míg a kanadai (vagy magyar) felhasználó ugyanezt már bizonyította a szerzőt helyettesítő hatóságnak.

Véleményem szerint a két rendszer között nem minőségi, csupán módszertani eltérés van. A keresést itt is, ott is el kell végezni; ám míg – például - a magyar rendszerben mindenképp bizonyítani kell annak eredménytelenségét, addig az amerikaiban csak akkor, ha felbukkan a szerző.

A másik, több okból kifolyólag kardinális kérdés az árva művek esetében a *szerzőség bizonyítása*. Először: az engedélyezési jogot az SZTNH a szerző felbukkanásáig gyakorolja.⁷⁴ Másodszor: az esetleges jogsértésből eredő igényeket kizárólag a felbukkanó szerző érvényesítheti a jogsértővel szemben. Harmadszor: a mű átdolgozására kizárólag a felbukkanó szerző adhat engedélyt. És negyedszer: for-profit felhasználás esetén az SZTNH-nál letétbe helyezett szerzői jogdíj a felbukkanó szerzőt illeti.⁷⁵

Kérdés azonban, a „felbukkanó” szerző *hogyan* bizonyítja a szerzőségét, hiszen egy árva mű árvaságának alapvető kritériuma, hogy a szerzőre – vagy a szerzői jog egyéb jogosultjára - vonatkozó információ hiányzik. A gyakorlatban pedig egy magasabb összegű szerzői jogdíj megszerzésének reménye ösztönző erő lehet ál-szerzők felbukkanására is. Ebben az összefüggésben a szerzőség bizonyítása különösen hangsúlyos problémákat vethet fel nemzetközi szinten is.

Egy gyakorlati példa: napjainkban a haditudósítók tevékenysége globális érdeklődésre tart számot. Egy terrorcselekményről, merényletről, forradalomról, háborús övezetről, stb. készült fényképsorozat hatalmas értéket képvisel mind a média, mind a lakosság szemében. Egy ilyen fotósorozat szerzője azonban lehet külföldi turista, hivatásos fényképész, haditudósító vagy helybéli személy is. A jelentkezők közötti döntés során pedig előfordulhat, hogy eltérő országok eltérő árva mű-rezsimjeit kellene alkalmazni.

⁷³ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 227. o.

⁷⁴ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 232. o.

⁷⁵ Tarr Péter: Árva művek a szerzői jogban, 30. o.

Az 1979. évi 13. törvényerejű rendelet a nemzetközi magánjogról kimondja: „A szerzői jogokat annak az államnak a joga szerint kell elbírálni, amelynek területén a védelmet igénylik.”⁷⁶

Egy nagy érdeklődésre számot tartó – és ezáltal a felhasználás iránt erős társadalmi érdekekkel bíró – árva mű előkerülése esetén nagy eséllyel előfordulhat, hogy a szerzői jogi védelmet több ország területéről igénylik. Ha a védelem igénylése a szerzői minőség elismerésében, valamint a szerzőséghez kapcsolódó jogosultságok érvényesítésében (pl. a nemkívánatos felhasználás megtiltásában) áll, szükségszerű a döntéshozás a szerző személyét illetően. Ehhez azonban a szerzőnek bizonyítania kell ebbéli minőségét.

A lényegi kérdés az, hogyan bizonyítja a szerző, hogy valóban tőle származik a szóban forgó alkotás? Társszerzős vagy szerzőtársakként létrehozott művek esetében a közös jogkezelés nagyban megkönnyíti a szerzők nyomon követését.⁷⁷ Vizsgálódásunk szempontjából tehát az egyszerzős, s így nagyobb eséllyel elárvuló műveknek van relevanciájuk.

Az árva művekről szóló Korm. rendelet nem szól a szerzőség bizonyításáról. A szerzői jogi törvény négylépcsős szerzőségi vélelmet állít fel – bár nem az árva művekkel kapcsolatban, hanem a szerzői jog megsértésének polgári jogi következményei alatt. A vélelem szerint azt kell szerzőnek tekinteni az ellenkező bizonyításáig, akinek a nevét a művön a szokásos módon szerzőként feltüntették.⁷⁸ Ha ez a rendelkezés nem alkalmazható, akkor azt kell szerzőnek tekinteni, aki a művet az SZTNH-nál sajátjaként önkéntes műnyilvántartásba vetette és ezt közokirattal igazolni tudja.⁷⁹ A vélelem harmadik lépcsőjében azt tekintjük szerzőnek, aki ezt a közös jogkezelő szervezet adatbázisa alapján kiállított teljes bizonyító erejű magánokirattal igazolja.⁸⁰ Végül – ha az előbbi három megoldás közül egyik sem alkalmazható, vélelmezzük, hogy a szerző a művet először nyilvánosságra hozó személy. Tudjuk azonban, hogy az árva mű esetében nem csak a szerző neve nincs feltüntetve a művön, de a mű nem szerepel sem önkéntes műnyilvántartásban, sem közös jogkezelő szervezet adatbázisában, valamint a művet először nyilvánosságra hozó személy sem ismert; különben nem volna árva a mű. Ilyen módon a szerzőségi vélelmek sem visznek bennünket közelebb annak megoldásához, hogyan azonosítja magát az árva mű szerzője.

⁷⁶ 1979. évi 13. tvr. 19. §

⁷⁷ Petkó Mihály: Az „árva” művek szabályozásáról, 176. o.

⁷⁸ Szjt. 94/B. § (1) bek.

⁷⁹ Szjt. 94/B. § (2) bek.

⁸⁰ Szjt. 94/B. § (3) bek.

Tételezzük fel azonban, hogy a szerző valóban bizonyítani tudja szerzőségét, hiszen a jogszabályi környezetből kiindulva ennek elméleti lehetősége adott. Bár a jogforrások nem térnek ki rá a bizonyítás konkrét módjára, ha az élet produkál ehhez hasonló megoldandó jogesetet, a bírói gyakorlat kialakíthatja a jövőben az erre vonatkozó szabályokat.

Térjünk vissza e körben is a fejezetünk fő vizsgálódási alapjához, a nemzetközi környezet szerepéhez az árva művek esetében.

Abból a szempontból, hogy az árva mű szerzője milyen állam polgára, nincs jelentősége az eltérő szabályozásoknak. A felbukkanó szerző ugyanúgy felbukkanó szerző a kanadai, az amerikai és a magyar szabályozásban is. Felbukkanásával a személyhez fűződő jogok újra gyakorolhatók, a vagyoni jogokat pedig a továbbiakban nem a hatóság, hanem a szerző gyakorolja.⁸¹

Mi történik akkor, ha egy ál-szerző jut a szerzői minőség birtokába? Felülírható-e az ő – egyszer már hamisan – bizonyított szerzősége?

Arra az esetre, ha az árva mű „gazdára” talál ugyan, a „szerző” bejegyezteti az önkéntes műnyilvántartásba a művet, ám utóbb kiderül, nem ő a valódi szerző, a 18/2006. (IV. 12.) IM rendelet tartalmaz rendelkezést: „ha bírósági eljárásban jogerősen megállapításra kerül a szerző személye, és az nem azonos a műnyilvántartásban ekként megjelölt személlyel, a szerző kérheti e személy törlését az önkéntes műnyilvántartásból.”⁸² Ha a valódi szerző erősebb bizonyítékokat képes tehát felmutatni szerzősége igazolására, és ezt a bíróság jogerősen megállapítja, a szerző kérelmére a változás átvezetésre kerül az önkéntes műnyilvántartásban.

Az elmélet tehát lehetőséget kínál a szerzőség megállapítására: vélelmezésére ill. korrigálására, azonban kérdés, hogy zajlik majd mindez a gyakorlatban árva művek esetén.

2. Az árva művek és a plágium kapcsolata

A szerzői jog történetében attól kezdve, hogy a szerző és műve közötti kapcsolatot elismerték, erkölcsi, majd jogi eszközökkel szankcionálták a más szellemi termékének „eltulajdonítását”.

A szerzői jog kettős jellegéből fakadóan a jogsértések igen sokszínűek lehetnek e területen. Előfordulhat pusztán a vagyoni, pusztán a személyhez fűződő jogok megsértése, de

⁸¹ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 232. o.

⁸² 18/2006. (IV. 12.) IM rendelet

a két eshetőség kombinációja is. A modern jogban a plágium intézménye a szerzői jog megsértésének olyan módja, melynek során a szerző személyhez fűződő jogai sérülnek.

A kanadai szerzői jogi törvény nem tartalmaz plágium-fogalmat, de a szerzői jog megsértésének általános megfogalmazásából levezethető.⁸³

A magyar törvény szintén nem nevesíti a plágiumot. A szerző személyhez fűződő jogai között azonban megtaláljuk a névfeltüntetés jogát; ez magában foglalja azt a jogot, hogy a szerzőt művén, illetve a művére vonatkozó közleményen szerzőként feltüntessék,⁸⁴ valamint azt, hogy szerzői minőségét ne vonják kétségbe.⁸⁵ A plágium e két jog – a név feltüntetése és a szerzői minőség elismerése – sérelmét eredményezi, vagyis olyan szerzői jogi jogsértésnek számít, amellyel a plagiátor a szerző személyhez fűződő jogát sérti meg.

A plágium nem csak polgári jogi jogkövetkezményekkel járhat. A Btk. által bitorlásként nevesített tényállás a plágium büntetőjogi alakzata, azt az esetet szabályozza, amikor valaki más szellemi alkotását sajátjaként tünteti fel, és ezzel a jogosultnak vagyoni hátrányt okoz.⁸⁶

Jelen tanulmány felveti a kérdést, kapcsolatba hozhatók-e az árva művek a plágium jelenségével. Ezt két dimenzióban vizsgálhatjuk.

Egyrészt: kiderülhet-e egy árva műről, hogy egy ismert szerzős mű plagizálása?

Másrészt: mi történik akkor, ha egy árva művet plagizálnak; egyáltalán, lehet-e egy árva művet plagizálni?

Célszerű először az utóbbi kérdést megvizsgálni.

A) Lehet-e egy árva művet plagizálni?

Egy árva mű plagizálásáról akkor beszélünk, ha az ismeretlen szerző művét valaki sajátjaként tüntette fel, ezzel nem csak megsértve az ismeretlen szerző névjogát, de szerzői minőségét is elvonva.

Nyilvánvaló, helytelen lenne arra apellálni egy ilyen helyzetben, hogy mivel a mű szerzője nem ismert, tulajdoníthatjuk az ál-szerzőnek a művet. Egyrészt, mert az árva művek is védelemben részesülnek, másrészt, mert ezzel figyelmen kívül hagynánk a hatályos szabályozást arra vonatkozóan, hogy a plágium (büntetőjogi terminológiával bitorlás) polgári jogi jogsértés és bűncselekmény egyszerre. Igazságérzetünk is azt sugallja, hogy azt a művet,

⁸³ Copyright Act of Canada, Section 27.

⁸⁴ Szjt. 12. § (1) bek.

⁸⁵ Szjt. 12. § (4) bek.

⁸⁶ Btk. 329. § (1) bek. a) pont

amely „gazdátlan” – s így a szerzője nem tud fellépni a névjoga védelme érdekében – valamiféle védelem alá kell venni az ilyen eseteket megelőzendő.

Mit tehetünk tehát, ha egy műről kiderül, hogy a szerzőjének hitt személy egy árva mű plagiátora?

Meg kell vizsgálni mindenekelőtt annak az esélyeit, hogy erre a tényre fény derül. A legegyszerűbb – és legegyszerűbb – mód az, ha a szerző felbukkan, észleli a jogsértést, majd bizonyítván szerzőségét fellép ellene. Ebben az esetben az árva mű gazdára talál, aki magához veszi az SZTNH-től a vagyoni jogok gyakorlását, a személyhez fűződő jogainak gyakorlását pedig „feléleszti”. Egy felbukkanó, bizonyított szerző gond nélkül érvényesítheti a névfeltüntetéshez és a szerzői minőség elismeréséhez fűződő jogát.

Abban az esetben azonban, ha a szerző nem bukkan fel, csökken a plágium leleplezésének esélye. Jó módszer lehet az SZTNH honlapján található árva művek nyilvántartásába való felvétel, így bizonyos paraméterek (pl. cím, műfaj, hordozó) alapján azonosíthatóvá válik a mű. A fő probléma ezzel a megoldással, hogy az SZTNH csupán a felhasználási engedéllyel érintett művekről vezet nyilvántartást.⁸⁷ Vagyis azok az árva művek, amelyek felhasználását senki nem kérelmezte, nem szerepelnek az adatbázisban.

Ha valamilyen módon mégis napvilágra kerül, hogy egy árva művet plagizáltak – és a plagiátor ismert –, de a szerző nem bukkan fel, hogy személyhez fűződő jogait érvényesítse, nincs mit tenni. A szerző személyhez fűződő jogai főszabályként személyesen érvényesíthetők. Abban az esetben, ha a szerző a felhasználási szerződésben kifejezetten hozzájárult ahhoz, hogy a felhasználó bizonyos személyhez fűződő jogait gyakorolhassa, van rá lehetőség, hogy a felhasználó érvényesítse ezeket, azonban plágium esetén nyilvánvalóan nem beszélhetünk felhasználási szerződésről. A plágium központi eleme, hogy a szerző hozzájárulása nélkül történik a felhasználás.

Itt jutna szerephez az SZTNH. Azonban erről a szervről tudjuk, hogy az árva művek felhasználására vonatkozó engedélyek kiadásáért felel (e körben), az engedély pedig legfeljebb a vagyoni jogok gyakorlására terjedhet ki, hiszen az SZTNH nem gyakorolhatja az ismeretlen szerző helyett a személyhez fűződő jogokat. Tudjuk továbbá, hogy szankcionálási jogköre sincs⁸⁸, az esetleges jogsértés esetén csak a felbukkanó szerző érvényesítheti az igényét.

⁸⁷ Korm. rend. 8. § (1) bek.

⁸⁸ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 232. o.

Mindez felveti a kérdést: megállapítható-e ezek alapján, hogy az árva művek – gyakorlatilag – szabadon plagizálhatók?

A jog nem tesz különbséget a szerzői jogi jogsértések között aszerint, hogy a személyhez fűződő vagy a vagyoni jogok megsértése-e a súlyosabb, mégis azt mondhatjuk – praktikusán szemlélve -, hogy az árva mű szerzőjének sokkal kisebb hátrányt okoz, ha művét az engedélyezett 5 évnél tovább, esetleg engedély nélkül használták fel, mint ha kétségbe vonták szerzői minőségét és művét „eltulajdonították”. Ennek a „súlyozó” különbségtételnek egy árva mű szempontjából a gyakorlatban nincs értelme, hiszen a különböző természetű jogsértésekkel szemben egységesen a felbukkanó szerző léphet(ne) fel.

Az SZTNH jelenlegi jogköre tehát az árva művek problematikájának – „gazdátlanságának” – csupán egyik dimenzióját oldja meg; nevezetesen azt, hogy a szerző anonimitása ellenére is felhasználhatóak legyenek. Egy sokkal fontosabb problémát azonban, mely szintén a szerző ismeretlenségéből adódik, érintetlenül hagy. Ez pedig az árva műveket érintő jogsértések esete. Hepp Nóra árva művekről szóló tanulmányának a címe így kezdődik: „szabad az út a rejtett műalkotások feltárására”. Hozzá kell tennünk: a „rejtett műalkotások” jogsértő felhasználása előtt úgyszintén.

Véleményem szerint alapvető fontosságú lenne az árva művek védelmének garanciális jelleggel való kidolgozása, hogy a potenciális jogsértő felhasználót ne csupán moralitása tartsa vissza a jogosulatlan felhasználástól, hanem a magyarországi árva mű-rezsim mögött álló kényszerítő erő, amelytől a jog (szűkebben maga a szerzői jog is) működőképessé válik. A jelenlegi szabályozás dogmatikailag hiányosan igazolt. Való igaz, hogy a szerzői jog alapvető elve a személyhez fűződő jogok átruházhatatlansága – kevés kivételtől eltekintve -, de véleményem szerint ez az indokolás nem állja meg a helyét, amikor az árva művek védelmi garanciái iránti érdekek kerül összeütközésbe.

Mérlegelnünk kell: melyik az erősebb, pártolandóbb érdek: az, hogy a szerző anonimitása esetén ne fosszuk meg őt személyhez fűződő jogai gyakorlásától, vagy az, hogy az ismert szerzős művekhez hasonlóan az árva műveket is megillessék az elvi szinten deklarált védelem mögött a védelem tartalmát képező garanciák.

Azzal, hogy a szerzői jog anyaga az árva művek engedélyezési rendszerével gazdagodott, a jogalkotás – nagyon helyesen! – a „hétköznapi” művek szintjére próbálta emelni az árva műveket. Nincsenek többé kizárva a „forgalomból”, meghatározott feltételek mellett jogszerűen felhasználhatók.⁸⁹ (Megjegyzendő, hogy a szabályozás bevezetését

⁸⁹ Tarr Péter: Árva művek a szerzői jogban, 30. o.

megelőzően az ilyen művek engedély nélküli felhasználása jogsértésnek minősült. Nem lehetett azzal mentesülni ez alól, hogy a felhasználó nem találta a szerzőt. A gyakorlatban tehát az ismeretlen szerzős művek felhasználása komoly akadályokba ütközött.)

Hozzá kell tenni azonban, hogy az árva művek „egyenjogúsítását” célzó folyamat a Korm. rendelet megalkotásával nem ért véget. Szükség van egy olyan szabályozás kidolgozására, amelyben az árva művek a védelem szempontjából is az ismert szerzős művek rangjára emelkednek.

A védelem kiteljesedését az jelentené, ha meghatározott személy vagy szerv mind a személyhez fűződő, mind a vagyoni jogok védelmében felléphetne árva mű esetén. Ez a személy, ill. szerv kézenfekvő megoldás szerint az árva művet a felhasználás esetén képviselő személy, vagy az engedélyt kiadó hatóság lehetne.

Egy fokkal gyengébb, de még mindig nagy előrelépést jelentő védelmi szintet jelentene, ha legalább a vagyoni jogok védelmére lehetőséget kapna az engedélyező szerv vagy a felhasználó. Utóbbi megoldás – a felhasználó általi jogérvényesítés - nyilvánvalóan csak a felhasználás alatt álló árva művek esetében volna alkalmazható. A hatóság azonban a felhasználással *nem* érintett árva művekkel kapcsolatos jogsértéseket is megakadályozhatná. Ehhez két dologra lenne szükség: egyrészt egy folyamatosan bővülő, újabb-és újabb felbukkanó árva műveket lajstromozó adatbázisra, függetlenül attól, hogy a mű felhasználás alatt áll-e, vagy sem; másrészt szankcionálási jogkörre a hatóság részéről. A kettő összekapcsolásával: ha a hatóság észleli, hogy egy, az adatbázisában található árva művön fennálló szerzői jogot megsértették, felléphet a jogsértő helyzettel szemben.

Eddig a védelem kiterjesztésének alternatíváit vettük számba. Lehetséges megoldási mód azonban a védelem ellenkező irányba való mozdítása, azaz a védelem csökkentése.

Az árva művek jelenleg félúton állnak a védett (engedélyköteles) és a védelem alatt nem álló művek között azzal, hogy engedély nélküli felhasználásuk jogsértő, az SZTNH-nál lehetőség van engedély kérésére, de a szervnek szankcionálási jogköre nincs. Az „ilyen is – olyan is” helyzet megoldása nem csak a védelem magasabb szintre emelése, de a védelem csökkentése, ill. megszüntetése irányába is elképzelhető.

Eszerint az árva művek a közkincs kategóriába tartoznának, vagy szabadon felhasználhatók lennének. Ez a forgatókönyv lényegesen leegyszerűsítene a védelemmel kapcsolatos kérdéseket, azonban több szempontból aggályos volna. Egyrészt problémákat vetne fel a szerző felbukkanása. Egy meghatározott ideig szabad felhasználás alatt álló mű (újbolí) engedélykötelessé tétele és a korábbi felhasználások nyomon követése, esetleg visszamenőlegesen díjkötelessé tétele képtelen vállalkozás. Másrészt az árva művek

közkinccsé tétele a jelenleg hatályos szabályozási szint és a vele megvalósuló eredmények eltörlését jelentené. A jog pedig olyan terület, ahol a visszafelé mutató fejlődés nem kívánatos jelenség.

Megvizsgáltam tehát az árva művek plagizálásának problémáját. Felvázoltam, mi történhet, illetve mi történhetne a szabályozás szintjének változtatása esetén. A plágium körében választ kell azonban adni arra a kérdésre is, mi történik, ha egy árva műről kiderül, hogy plágium?

B) Lehet-e egy árva mű plágium?

Logikusan végigvezetve: ha egy árva mű plágiumnak bizonyul, a valódi szerző felléphet a személyhez fűződő jogai érvényesítése érdekében. Mivel a plagiátor nem ismert – hiszen árva műről van szó – egyéb lehetőség híján a felhasználóval szemben léphet fel a szerző. Még ha a felhasználó jóhiszemű volt is, a szerző kérheti pl. a felhasználástól való eltiltást, illetve a gazdagodás megtérítését, valamint a szerzősége bíróság általi megállapítását. A probléma megoldódik, az „árva mű” gazdára talál, a jogellenes felhasználás megszűnik. Ez a forgatókönyv azonban véleményem szerint egy olyan ellentmondást tartalmaz, amely a kiindulóponttól teszi megkérdőjelezhetővé a gondolatmenetet. Felvetődik a kérdés: *lehet-e* egyáltalán egy árva mű plágium? Véleményem szerint a válasz: nem.

A plágium központi eleme, hogy a plagiátor a valódi szerző névjogát sérti meg azzal, hogy a művet sajátjaként tünteti fel, ezzel kétségbe vonva a szerző szerzői minőségét. Az árva mű fogalmának központi eleme pedig: nem áll rendelkezésünkre a mű megalkotójára vonatkozó információ, vagyis nem tudjuk, ki a szerzője, vagy a szerző nem fellelhető. Hogyan lehetséges tehát, hogy egy személy *egyszerre* a sajátjaként tünteti fel egy másik személy művét, de közben saját magára vonatkozó információ nincs a művön? A helyzet eleve ellentmondást rejt magában.

Ennek bizonyításához vegyünk egy példát a gyakorlatból; egy esetet, ahol elvileg megvalósulhatna a tétel, hogy egy árva műről kiderülhet: egy másik, nem-árva mű plagizálása.

Ha valaki a szerző engedélye nélkül lemásolja a művet, majd terjeszti (pl. árulja, vagy ingyen osztogatja az utcán) a szerző hozzájárulása nélkül és a szerző nevének mellőzésével – esetleg ismeretlen szerzős műként feltüntetve a művet -, egyértelműen szerzői jogi jogsértés követ el, hiszen engedély nélkül használta fel a művet. Kérdés, hogy ezzel plágiumot valósított-e meg. Itt ismét utalnom kell a szerzői jog kétarcúságára: el kell különítenünk a személyhez fűződő és a vagyoni jogok megsértésének eseteit. A plágium a szerző személyhez fűződő jogainak

olyan megsértése, ahol a jogsértő úgy vonja kétségbe a szerző szerzői minőségét, hogy a művet sajátjaként tünteti fel. Ebben az esetben erről nincs szó. A jogsértő a konkrét példában a vagyoni jogokat, szűkebben a többszörözés és terjesztés jogát sértette meg. Felmerülhet természetesen, hogy a szerző személyhez fűződő jogai is sérültek azzal, hogy a nevének feltüntetését engedélye nélkül mellőzték; hiszen ily módon kétségbe vonták a szerzői minőségét. Ez azonban a személyhez fűződő jogok megsértésének olyan esete, amely nem plágium. (Lévén, hogy a plágium a személyhez fűződő jogok megsértésének egyik alosztala, mégpedig az, ahol a jogsértő a művet vagy annak részletét a sajátjaként tünteti fel. Emellett más jogsértési módok is elképzelhetők a személyhez fűződő jogok megsértése körében!)

Ebből egyértelművé válik, hogy a feltevés, miszerint egy árva mű lehet plágium – fogalmilag kizárt.

3. Az árva művek és az átdolgozás kapcsolata

Az átdolgozás a magyar jogban a vagyoni jogok sorában foglal helyet. A szerző kizárólagos joga, hogy a művét átdolgozza, illetve hogy másnak erre engedélyt adjon.⁹⁰ Az átdolgozás olyan szellemi tevékenység, amelynek eredményeképpen egy, az eredeti műből származó származékos mű jön létre⁹¹; fontos feltétel azonban, hogy az új mű valamilyen új egyéni-eredeti vonást hordozzon magában. Ekkor tekinthető átdolgozásnak. Ennek hiányában a mű eltorzításáról, megcsonkításáról vagy megcsorbításáról beszélhetünk, amely a szerző személyhez fűződő jogai között található integritás jogát sérti.⁹² Ebből is látható, hogy ezen a ponton a szerző személyhez fűződő és vagyoni jogai szoros összekapcsolódást mutatnak: a vagyoni jogok között helyet foglaló átdolgozás és a személyhez fűződő jogok között található integritás joga (más néven a mű egységének védelme) ugyanannak a védelemnek a két oldalát testesítik meg. A vagyoni jogok oldalán: az átdolgozás fogalmilag akkor lehetséges, ha ez a tevékenység új művet hoz létre azáltal, hogy új egyéni, eredeti jelleget ad az eredeti műhöz, és ezáltal nem sérelmes a mű integritására. Hiszen nem a meglévő mű megcsonkításáról, hanem új mű létrehozásáról van szó a meglévő mű alapján. A személyhez fűződő jogok oldalán: a mű egységének olyan megváltoztatása, amely nem éri el az (engedély alapján történő) átdolgozás minőségét, jogsértő. Mind a két rendelkezés a mű integritását védi.

Az átdolgozás jogával kapcsolatosan hasonló logikai lépcsőn keresztül vizsgálhatjuk az árva művek és az átdolgozás kapcsolatát, mint a plágiumnál tettük. Egyrészt: mi történik,

⁹⁰ Szt. 29. §.

⁹¹ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 231. o.

⁹² Szt. 13. §.

ha az árva műről kiderül, hogy egy másik mű átdolgozása? Ezen belül: mi a helyzet, ha az eredeti mű szerzőjét nem tüntették fel, illetve, ha az átdolgozás szerzője ismeretlen. Másrészt: mi a helyzet akkor, ha egy árva mű kerül átdolgozásra? Ez utóbbi eset mindenképp csak jogsértő lehet, a későbbiekben bemutatottaknak megfelelően.

Először tehát: lehet-e egy árva mű egy ismert szerzős mű átdolgozása?

A kérdés jelentőségét adja, hogy az átdolgozás útján létrejövő származékos művet, illetve annak szerzőjét is megilleti a szerzői jogi védelem.⁹³

A kérdés tehát: elárvulhat-e egy olyan mű, amely egy másik (ismert szerzős) műnek az átdolgozása (pl. a fordítása)? Az átdolgozással létrejött művön az eredeti mű szerzőjének a nevét is fel kell tüntetni,⁹⁴ ezt a származékos műnek az eredetivel való kapcsolata indokolja. Ha ez nem történik meg, az az eredeti szerző névjogának megsértését jelenti, azonban semmiképpen nem eredményezi a mű elárvulását, hiszen az átdolgozás-szerző neve megtalálható a művön.

A másik eshetőség az, ha az átdolgozó saját nevét nem tünteti fel a művén – ehhez joga van⁹⁵ –, azonban az eredeti mű szerzőjének a nevét igen. Árva-e ilyenkor a származékos mű? Az eredeti mű szerzője nyilvánvalóan nem gyakorolhatja a származékos mű szerzője helyett a jogokat az új mű tekintetében, hiszen annak ő nem szerzője. Egyetlen joga, hogy nevét az átdolgozáson feltüntessék. Mégsem mondhatjuk azonban, hogy a szerzőre vonatkozó információ hiányzik, hiszen annak ellenére, hogy a nevét nem ismerjük, az eredeti mű szerzőjén keresztül kiléte felderíthető, vagyis az átdolgozás szerzője nagy valószínűséggel fellelhető. Az árva művek meghatározásában pedig - amellet, hogy a szerző ismeretlen -, vaglyagos összekapcsolással „a szerző nem fellelhető” kitétel is szerepel, ezt nem szabad elfelejtenünk.

Megvizsgáltuk tehát azt az esetet, ha az eredeti mű, ill. az átdolgozás szerzőjére vonatkozó információ hiányzik az átdolgozáson. Egyik esetben sincs szó árva műről. Ha valamilyen ok folytán az átdolgozás szerzője még az eredeti szerzőn keresztül sem volna fellelhető, akkor sem árvalna el a származékos mű, mert a jogok gyakorlása terén a szerző helyébe lép - a név nélkül vagy felvett néven nyilvánosságra hozott műveknél megjelenő - első nyilvánosságra hozó.⁹⁶

Abban az esetben azonban, ha az első nyilvánosságra hozó nem ismert, az átdolgozás szerzője nincs feltüntetve a művön, valamint az eredeti mű szerzőjétől sem szerezhető információ az

⁹³ Szjt. 4. §. (2) bek.

⁹⁴ Szjt. 12. §. (2) bek.

⁹⁵ Szjt. 12. §. (3) bek.

⁹⁶ Szjt. 8. §.

átdolgozás, ill. az első nyilvánosságra hozó személyét illetően, valóban elárvult műről beszélhetünk. Bármily csekélynek tűnik ennek az eshetősége a gyakorlatban, nem szabad elvetnünk az elvi lehetőséget, hogy megtörténik. Azonban még ekkor sem marad szükségképpen árván a mű; ha valaki a mű felhasználását tervezi, az engedély kérelmezése előtt el kell végeznie a keresést, ami alapján bizonyíthatja, hogy a szerzői jog jogosultja valóban nem található. A Korm. rend. Alapján ez a keresés lehet hirdetés országos napilapban, tájékoztatás kérése olyan személyektől, ill. szervektől, amelyek feltehetően kapcsolatba kerültek a művel, vagy keresés a különböző adatbázisokban. A felsorolás példálózó jellegű, az „adott helyzetben elvárt intézkedések” köre ennél szélesebb lehet. Alapos keresés mellett egy pillanatnyilag elárvult mű is gazdára találhat még a felhasználás előtt.

Most vizsgáljuk meg azt az esetet, amikor egy árva mű kerül átdolgozásra. Korábban előrebocsátottam, hogy erre jogszerűen nem kerülhet sor.

Az árva művek felhasználására kiadható engedély sajátosságai között szerepel, hogy az engedély a mű átdolgozására nem jogosítja fel a felhasználót.⁹⁷ Az SZTNH által kiadott engedély ugyanis nem tartalmazhatja az átdolgozásra való feljogosítást⁹⁸, hiszen ez a jog szoros kapcsolatban áll az integritás jogával, amely a személyhez fűződő jogok között található, ily módon a szerző gyakorolhatja. A szerző pedig esetünkben nem ismert vagy nem fellelhető, így engedélyt sem adhat az átdolgozásra a felbukkanásáig.

Árva mű esetén tehát a szerző felbukkanásáig a mű jogszerű átdolgozása fogalmilag kizárt.

Ez a megoldás ugyan az árva művek védelmét hivatott szolgálni, ugyanakkor a korábban kifejtett védelmi garanciák hiányában inkább korlátozza az árva művek felhasználását azzal, hogy kizárja őket az átdolgozás köréből. Az árva művekre vonatkozó szabályozás bevezetésének a célja az árva művek bevonása volt a szerzői jogi felhasználások vérkeringésébe, ám paradox módon ezzel a speciális kitéttel – miszerint az SZTNH nem adhat engedélyt az árva mű átdolgozására – egy igen jelentős felhasználási módtól zárja el őket. Az árva művek így a szerző felbukkanásáig nem vethetők alá színpadi, zenei feldolgozásnak, filmre való átdolgozásnak, valamint nem fordíthatók le más nyelvre, hogy csak néhány példát említsünk.

A tilalmat igazoló érv, mely szerint az átdolgozás joga (mint vagyoni jog) szoros összefüggésben áll az integritás jogával (mint személyhez fűződő jog) logikus ugyan, de

⁹⁷ Szjt. 57/A. §. (1) bek.

⁹⁸ Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban, 231. o.

véleményem szerint nem elégséges a szabályozás megindokolásához. Ismét az árva művek minél szélesebb jogszerű felhasználása iránti igény került szembe egy olyan szerzői jogi elvvel, amely korábbi ugyan, mint az árva művekre vonatkozó szabályozás, a gyakorlatban mégis gyengébben érvényesül, mint a felhasználás iránti társadalmi igény.

Véleményem szerint azzal, ha lehetőség volna a hatóságtól engedélyt kérni az árva művek átdolgozására, a szerző jogai nem sérülnének.

Egyrészt: az átdolgozás nem azonos a mű integritásának megsértésével (a mű csorbításával, stb.), annál magasabb szintű, védelmet élvező alkotói tevékenység. Vagyis az átdolgozással a szerző személyhez fűződő jogai nem sérülnek. Másrészt: az átdolgozás joga és a mű egységének védelme – bár hasonló területet védenek -, külön jogcsoportban foglalnak helyet a szerzői jogon belül. Értelmetlen lépés volna mintegy külön kezelni az átdolgozás jogát a vagyoni jogok között, ha a személyhez fűződők között megvan a „párja”, amely ugyanazt a védelmi célt szolgálja. Harmadrészt: mint kifejtettem, az SZTNH-nak (sem más szervnek vagy személynek) nincs jogérvényesítési lehetősége árva művek jogosulatlan felhasználása esetén. Ha azonban felbukkan, mind a személyhez fűződő, mind a vagyoni jogok megsértéséből származó igényét is érvényesítheti. Ismétlem: ennek feltétele azonban a felbukkanása. Attól még, mert a hatóság nem adhat engedélyt az árva mű átdolgozására, és esetleg jogosulatlan átdolgozásra kerül sor egy árva művön, nem léphet fel senki a jogsértés ellen a szerző távollétében. Nincs értelme tehát az átdolgozás jogát mintegy kiemelt jogként kezelni, amelyre a vagyoni jogokat gyakorló hatóság sem adhat engedélyt, hiszen ezzel egyfajta „alvó jog” jön létre a vagyoni jogok között, amelynek megsértése esetén a hatóság ugyanúgy nem léphet fel, mint a többi jog megsértése esetén. Ismét oda jutottunk, hogy nincs a szabályozás mögött kényszerítő erő.

Más lenne a helyzet, ha az SZTNH legalább az átdolgozás jogának megsértését szankcionálhatná. Ilyen esetben lenne értelme ezt a jogot kivételként kezelni a vagyoni jogok sorában, azonban ez súlyosabb kérdések megválaszolását követelné. Ha rögzítettük ugyanis, hogy a hatóság egy meghatározott joggal kapcsolatos igényt érvényesíthet, mi indokolná, hogy a többivel kapcsolatosan nem teheti ezt meg? Ráadásul elvi problémákat vetne fel, ha a hatóság pont azt a jogot gyakorolhatná, amely a legszorosabb kapcsolatban áll a személyhez fűződő jogokkal, amelyek – mint rögzítettük – olyannyira a szerző személyéhez kötődnek, hogy még ismeretlensége esetén sem gyakorolhatja őket senki. Ez pedig nem máshová vezetne minket, mint annak az alapvető szerzői jogi elv megdöntéséhez, mely szerint a személyhez fűződő jogok átruházhatatlanok. Lehetséges megoldás, azonban az egész szerzői

jogot kellene új alapokra helyezni, nem csupán az árva művek fiatal szabályozását. Ez pedig már aránytalan áldozatot jelentene.

Mivel a személyhez fűződő jogok átruházhatatlansága főszabályszerűen érvényesül, és elképzelhetők kivételek alóla – mint láttuk a korábban már hivatkozott 15. §-ban –, véleményem szerint az optimális megoldás egy új, az árva művekre vonatkozó kivétel bevezetése lenne. A törvény szerint a szerző személyhez fűződő jogainak védelmében a szerző kifejezett hozzájárulása esetén a felhasználó is felléphet. Ennek analógiájára a jogérvényesítési igény gyakorlása az árva mű felhasználójára, vagy az SZTNH-ra is kiterjeszthető lenne.

Ennek a megoldásnak a kritikájaként hozható fel, hogy árva művek esetében azonban hiányozna egy igen fontos elem, ami a 15. §-nál megvan: a szerző kifejezett hozzájárulása. Árva művek esetében ennek beszerzése fogalmilag kizárt, hiszen ha a felhasználó kapcsolatba tudna lépni valamilyen módon a szerzővel, nem beszélhetnénk árva műről.⁹⁹ A szerző hozzájárulása azonban nem elhanyagolható elem, hiszen ezzel válik egyértelművé, hogy beleegyezik, jogainak védelmében más lépjen fel helyette. Egy ismeretlen vagy nem fellelhető szerző esetén azonban még vélelmezni sem tudjuk, szándékában állna-e hozzájárulni a más általi joggyakorláshoz.

A probléma véleményem szerint mégis feloldható, méghozzá úgy, ha ismét szembeállítjuk egymással az ütközésben álló érdekeket, és megvizsgáljuk, melyik szorul rá jobban a védelemre. A szerző érdeke, hogy távollétében senki ne gyakorolja személyhez fűződő jogait, vagy a szerzőnek azon érdeke, hogy távollétében legyen valaki, aki fellép a jogai védelmében? Ebben a megközelítésben a szerző két eltérő érdeke áll szemben egymással, és véleményem szerint többé-kevésbé bizonyos, hogy a szerző jogvédelmi érdeke erősebb, mint a jogainak érintetlenségéhez fűződő igény.

Egy másik megközelítésben felfoghatjuk ezt a szembenállást úgy, mint a szerző és a műve érdekei közötti ütközést, ahol a szerző érdeke, hogy távollétében személyhez fűződő jogait ne gyakorolja más, a mű érdeke pedig, hogy jogsértő felhasználása esetén legyen valaki, aki fellép a védelmében. Korábban úgy aposztrofáltam a szerzői művet, mint a védelem elsődleges tárgyát. A másodlagos tárgy – a kreativitás, az alkotó tevékenység – védelme azonban csak az elsődleges tárgy védelmében képes realizálódni, „testet öltetni”. Látható tehát, hogy igen erős érdek fűződik a mű védelméhez a szerző jogainak „érintetlenül” hagyásával szemben. Ebben a megközelítésben is az az érdek lett tehát előbbre való, amely

⁹⁹ Petkó Mihály: Az „árva” művek szabályozásáról, 176. o.

ahhoz fűződik, hogy a szerző távollétében is jogkövetkezmények fűződjenek a jogának megsértéséhez, és a mű jogosulatlan felhasználásához egyaránt.

Az eddigiekben SZTNH általi teljesebb joggyakorlás, illetve a szankcionálási jogkör mellett szóló érveket mutattam be.

Nem véletlen azonban, hogy a jogalkotó a jelenleg hatályos szabályozást úgy alakította ki, ahogy. Tekintetbe kell vennünk, hogy egy magánjogi jogosultság – nevezetesen a szerző azon joga, hogy a műve felhasználására másnak engedélyt adjon, illetve hogy meghatározott esetekben személyhez fűződő jogainak más általi gyakorlásához hozzájáruljon – a hatóság kezébe kerülve elvesztené eredeti magánjogi jellegét, és cenzúrához vezethetne.

Amennyiben ugyanis a jogsértő felhasználások feletti „örködést” nem maga a szerző, hanem egy állami szerv végezné, ez a magánjogba való aránytalan beavatkozást eredményezne.

Nem is beszélve arról, hogy a személyhez fűződő jogok egy hatóságra való átruházása ezeknek a jogoknak a központi lényegét tenné súlytalanná, nevezetesen, hogy a személyhez – a szerzői jogban az alkotó személyhez – fűződnek.

Találhatók tehát pro és kontra érvek a jelenlegi szabályozást illetően. Az árva művek feletti védelem teljes körűvé tétele, mely az SZTNH egyfajta „mindenható” joggal való felruházását jelentené az árva műveket illetően, súlyos dogmatikai – és természetesen a gyakorlatot is vizsgálva: erőforrásbeli – akadályokba ütközne.

Célszerű tehát a hatályos szabályozást úgy tekinteni, mint a jelenleg lehetséges optimális védelmi szintet.

Konklúzió

A dolgozat bemutatta a szerzői jog történetének azon állomásait, amelyek jelentőséggel bírnak a szerzői jog mai arculatát illetően.

A szerzői jogra általánosan jellemző dogmatikai felépítés felvázolása mellett az árva művek nemzetközi szabályozásának olyan aspektusaira mutatott rá, amelyek példázzák, hogy ennek a friss joganyagnak a végső profilja a világ számos táján ebben a pillanatban is alakulóban van. A dolgozat rámutatott a nemzetenként eltérő szabályozás sokszínűségére, valamint arra, hogy eme sokszínűség nem minőségi, hanem módszertani – dogmatikai különbözőségként fogható fel.

Végezetül a tanulmány két szerzői jogi intézmény példáján keresztül szemléltette az árva művekre vonatkozó szabályozás különlegességeit és hézagait, rámutatva mind a hatályos szabályozás – feltehető – problémáira, mind a szabályozási szint limitálása mellett szóló – igen nyomós – érvekre. A vázolt körülmények mérlegre tételével összességében megállapítható, hogy a hatályos védelmi szint megfelel a jelenlegi élethelyzetek által produkált követelményeknek, és igen nagy előrelépésként értékelhető, hogy a magyar jog Európában az elsők között tette lehetővé az árva művek jogszerű felhasználását.

Az árva művek joga jelenleg Magyarországon egy kis jelentőséggel, szűk körben működő joganyag. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala honlapján található adatbázis alapján ma tizenhat darab árva mű áll hatósági engedély alapján történő felhasználás alatt. A témára vonatkozó bírósági gyakorlat kidolgozása – precedens hiányában - még várat magára. Vannak azonban olyan országok – itt elsősorban a számunkra mintát adó Kanadára gondolhatunk -, ahol az árva művek szabályozása működő, a gyakorlatban rendszeresen alkalmazott joganyag¹⁰⁰, a kiadott engedélyek száma a bevezetés óta évről-évre növekszik.

További érv ennek a jogterületnek a fontossága mellett – amely Magyarországon egyelőre egyfajta „alvó” jelentőséget jelent precedensek hiányában -, hogy megadja a választ olyan problémák feloldására, amikor egy igen nagy érdeklődésre számot tartó, mondhatni „híres” árva mű kerül elő. A Metadata Image Library Exploitation (MILE) weblapján található árva mű-adatbázis több száz művet számlál, amelyek között találhatunk női arcképet, amelyet Gerald Brockhurst festett, aki a Marlene Dietrich-ről, Merle Oberonról vagy Windsor hercegnőjéről festett portréiról híresült el világszerte. Találunk az árva művek között a

¹⁰⁰ Lásd még: Jeremy de Beer, Mario Bouchard: Canada's „Orphan Works” Regime: Unlocatable Copyright Owners and the Copyright Board. 01 December 2009, 31-39. o.

fiataalkori Richard Wagnerről készült festményt, valamint szobrot Winston Churchillről. Találunk olyan festményeket, amelyek alkotója – amennyiben nem pusztán névazonosságról van szó –, Michael Faraday, a Bunsen-égő első változatának feltalálója, valamint Oppenheimer, a württembergi herceg minisztere, akit tekintélyelvű állam kialakításában való közreműködés kísérlete miatt felakasztottak. Látható az adatbázisban továbbá egy festmény Sir Johnstone Forbes-Robertsonról, akit Anglia a 19. század legnagyobb Hamletjeként tart számon, és aki negyvennégy évesen játszhatta el a fiatal herceg szerepét, így is kirobbanó sikerrel. A róla készült festmény attribútumaiból arra következtethetünk, hogy a kép Hamletként ábrázolja őt. Végül nagy valószínűséggel a Marcel Proust francia író által alkotott Az eltűnt idő nyomában című hét kötetes könyvsorozat utolsó lapjának kéziratát is megtalálhatjuk az adatbázisban. Érdekes, hogy az utolsó három kötet a szerző halála után adták ki.

A bemutatott példákban kitűnik, hogy a művek jelentős eséllyel árvulnak el úgy, hogy a szerző ismert, de már nem él és nincs jogutód, aki gyakorolhatná a jogokat.

Ilyen eset Magyarországon Szentannai Sámuel Sikeres gazdálkodás szíken és aszályban című műve, amelynek képviselőtől megtudtam, hogy a szerző utód nélkül hunyt el, így nincs a jogok gyakorlására jogosult személy, ezért tartották szükségesnek kérelmezni a felhasználási engedélyt.

Természetesen bőven találhatunk a MILE nyilvántartásában olyan műveket – szobrokat és festményeket –, amelyek szerzője ismeretlen.

Az említett példák érdekességgé szolgálnak, azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk a dolgozatban is kifejtett egyéni-eredeti jelleg követelményét, mely megalapozza a szerzői jogi védelmet attól függetlenül, a közvélemény mekkora érdeklődést tanúsít az adott árva mű iránt.

Véleményem szerint az elkövetkező évtizedekben Magyarországon is várható az árva művekre vonatkozó szabályok jelentőségének megerősödése, amely óhatatlanul a joganyag bővülését, csiszolódását hozza majd magával.

A jog feladata pedig, hogy lépést tartson az élet által generált változásokkal, valamint a lehető leggyorsabban megoldási alternatívákat kínáljon a felmerülő új kihívásokra.

Irodalomjegyzék

Felhasznált irodalom:

- 1) Lenkovics Barnabás: Magyar polgári jog, Dologi jog. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008
- 2) Andres Quintana Esq.: Deconstructing The Controversial „Orphan Works” Copyright Legislation of 2008.
- 3) de Beer, Jeremy - Bouchard, Mario: Canada’s „Orphan Works” Regime: Unlocatable Copyright Owners and the Copyright Board. 01 December 2009.
- 4) Boytha György: Szemere Bertalan és a „jövő zenéje”. In: Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára, Budapest. 1994.
- 5) Coing, Helmut: Europaisches Privatrecht 1500 bis 1800, Beck, München, 1985.
- 6) Csécsy György: A szellemi alkotások joga, Novotni Kiadó, Budapest, 2002.
- 7) Földi András, Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009.
- 8) Hepp Nóra: Szabad az út a rejtett műalkotások feltárására, avagy az árva művek szabályozása a szerzői jogban. In: Fehér könyv a szellemi tulajdon védelméről, 2008-2009, 2009.
- 9) Kiss Zoltán: Nótári Tamás: A magyar szerzői jog fejlődése, Szeged, Lectum Kiadó, 2010.
- 10) Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2008, no. 3.
- 11) Lontai Endre– Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Lajos: Magyar polgári jog, Szellemi alkotások joga, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- 12) J.A.L. Sterling: World Copyright Law, Sweet & Maxwell, London, 2003.
- 13) Nótári Tamás: A szerzői jog bitorlásának jogkövetkezményei az 1884-es szerzői jogi törvényben. In: Jogelméleti Szemle, 2010. no. 1.
- 14) Pecz Vilmos (szerk.): Ókori Lexikon, Franklin Társulat, Budapest, 1904.
- 15) Pokol Béla: Középkori és újkori jogtudomány, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2008.
- 16) Randal C. Picker: The Google Book Search Settlement: A New Orphan-Works Monopoly? In: John M. Olin Law & Economics Working Paper No. 462 (2nd series), The University of Chicago, 2009.
- 17) Tarr Péter: Árva művek a szerzői jogban. In: Ügyvédek Lapja, 2009.
- 18) Petkó Mihály: Az „árva” művek szabályozásáról. In: Magyar Jog, 2011. vol. 58. no. 3.
- 19) Tattay Levente: A szerzők személyiségi jogai. In: Közjegyzők Közlönye, 2011. no. 3.
- 20) Pogácsás Anett: Szerzői jogdíj mint kártérítés? Egy szerződésszegés különös esete szerzői jogi szemmel. In: Emlékkönyv Ficsor Mihály 70. születésnapja alkalmából, 2009.

Primér források:

- 1) Digesta 48, 15.
- 2) Privilegiumlevél 1469-ből (Speyer)
- 3) Privilegiumlevél 1486-ból Velencéből (Sabellico)
- 4) Stuart Anna statútuma
- 5) 1999. évi LXXVI. törvény
- 6) 1979. évi 13. tvr.
- 7) 100/2009. (V.8.) Korm. Rendelet
- 8) 18/2006. (IV. 12.) IM rendelet
- 9) 1978. évi IV. törvény
- 10) Report on orphan works, January, 2006.
- 11) Copyright Act of Canada.
- 12) Indian Copyright Act, 1957
- 13) Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on certain permitted uses of orphan works, 2011/0136 (COD), Brussels, 24.5.2011
- 14) SZJSZT-08/11.